

C. DIE STRATEGIESE BEWEGING

Hoofstuk 4: Gesinsterapie en 'n pastorale perspektief

4.1 *Inleiding*

In hierdie hoofstuk word die paradigmatiese terapie bespreek. Eers word daar kortliks op die herkoms van gesinsterapie gefokus, waarna die eerste en die tweede orde kubernetika onderskeidelik onder die soeklig geplaas word. Die narratiewe paradigma word dan onder die loep geneem.

4.2 *Die herkoms van gesinsterapie*

Die gesinsterapieveld het die afgelope jare heelwat verander. Daar is byvoorbeeld 'n minder duidelike onderskeid tussen die verskillende gesinsterapie skole. Alhoewel daar verskillende benaderings in gesinsterapie is, word konsepte en metodes oor en weer tussen skole geleen (Nichols & Schwartz 1991:xi). Hierdie kruisbestuiwing is 'n positiewe tendens in gesinsterapie en het my tot nadenke gestem, wat tot die gebruik van die genogram in 'n narratiewe benadering aanleiding gegee het.

As daar een waarheid is wat dié dekade deur gesinsterapie uitgewys is, is dit dat daar nie iets soos 'n absolute waarheid is nie "...at least not that can be known objectively. There are only perspectives of reality, each of which is biased and distorted" (Nichols & Schwartz 1991:xiv).

Hierdie proefskrif is derhalwe slegs 'n perspektief op die gesin waarin kindermishandeling voorkom en maak geensins aanspraak op die status van 'n absolute waarheid nie. Volkome objektiwiteit was nie deurgaans moontlik nie. Lesers sal hopelik hierdie perspektief verstaan en op die inhoud kan reflekteer.

Die vraag wie met gesinsterapie begin het, bly 'n moeilike vraag om te beantwoord. Nichols & Schwartz (1991:39) meen dat 'n paar persone die eer deel: John Bell, Don Jackson, Nathan Ackerman en Murray Bowen. Daar is ook heelwat ander pioniers wat genoem kan word, maar die persone wat gedurende die eerste dekade die grootste invloed op gesinsterapie gehad het, was Jackson, Haley, Satir, Bowen en Ackerman. Dan is daar ook Carl Whitaker, Salvador Minuchin en John Bell, wat oor 'n lang tydperk 'n noemenswaardige bydrae tot gesinsterapie gelewer het. Ander name wat ook vermelding verdien, is Lyman Wynne, Ivan Boszormenyi-Nagy, James Framo, Gerald Zuk en Christian Midelfort (Nichols & Schwartz 1991:39). Die proefskrif laat egter nie ruimte om al hierdie pioniers volledig te bespreek nie.

Gesinsterapie het 'n kort geskiedenis, maar 'n lang verlede. Vir baie jare het terapeute die klem op die individu laat val. Ander gesinslede is nie by die terapie betrek nie, om die privaatheid van die kliënt-terapeut -verhouding te beskerm.

Freudians excluded the real family in order to uncover the unconscious, introjected family; Rogerians kept the family away in order to provide the unconditional positive regard they thought necessary to help clients rediscover their own inner promptings... (Nichols & Schwartz 1991:65).

In die vyftigerjare het daar 'n nuwe rigting ontwikkel. Die gesin is as 'n lewende sisteem, 'n organiese eenheid gesien "...trying to change the individual, but then returning him or her to a destructive environment, would not make sense" (Nichols & Schwartz 1991:65). 'n Verandering in een persoon, bring 'n verandering aan die hele gesinsisteem teweeg. Die verandering van die gesin, is die mees effektiewe manier om die individu te verander.

Toe die gesin die pasiënt word, was dit opnuut nodig om oor die hantering van gesinsprobleme te besin. Die sisteemmetafoor was die belangrikste konsep in hierdie nuwe denke en twee besondere pioniers was Gregory Bateson en Milton Erickson. "The anthropologist and the alienist, Bateson and Erickson, epitomized the two traditions that came to dominate the new family therapy movement" (Nichols & Schwartz 1991:66). Erickson se nalatenskap was die pragmatiese, probleemoplossingsbenadering. Hy het terapeute gehelp om te bepaal wat gesinne in 'n doodloopstraat hou en wat gedoen kan word sodat hulle verder kan beweeg.

Nichols & Schwartz (1991:66) wys tereg die tekortkoming in Erickson se benadering uit: "But Erickson's mesmerizing artistry also promoted a tradition of the quick fix, done *to* rather than done *with* families." Bateson se bydrae tot gesinsterapie was die klem wat hy op wetenskaplike *commitment*, om te kyk, te leer en te luister, gelê het. Gesinne kan nie met 'n paar voorafbeplande tegnieke benader word nie, want in gesinsterapie word 'n unieke en onbekende veld betree. "Bateson also set an example of overly abstract theorizing and importing ideas from other—"more scientific"—disciplines" (Nichols & Schwartz 1991:66).

Die pendulum het van 'n psigodinamiese verlede na die ontdekking van onontginde kragte binne gesinne weggeswaai. Gesinne bestaan uit lede wat dieselfde mites, verdediging en uitkyk op die lewe deel. Generatiewe verskille skep hiërargiese strukture wat nie geïgnoreer mag word nie. Nichols & Schwartz (1991:68) som dit so op: "At first family therapy was seen as a better means of helping the patient; later it was conceived as a way to serve the needs of the entire family." Die gesin is die konteks waarbinne probleme afspeel "...family therapists understand and treat human problems as a series of moves and countermoves, in repeating cycles" (Nichols & Schwartz 1991:69).

In die sestiger- en sewentiger jare het terapeute hulself as kenners gesien, wat van buite die gesinsisteem "behandel" het. In die tagtigerjare het daar 'n nuwe fase aangebreek.

4.3 Eerste orde kubernetika

Vir dekades lank was die sogenaamde sisteemdenke die teoretiese basis vir gesinsterapie. George Bateson se kubernetiese paradigma het hierdie paradigma ingelei. Hierdie denke se fokus was om die terapeut se denke te lei en seker te maak dat die terapie op koers is "...we tended to think of the help we offered as being help in controlling things so that a specific goal was reached" (Freedman & Combs 1996:3). Die fokus van die terapie was op gesinne wat in herhalend onvervulde gedrag of in ongebalanseerde hiërargiese strukture vasgeval het en daar is gefokus op watter wyse terapeute dan hierdie patrone kan onderbreek om gesinne na 'n gesonder stabiliteit te begelei (Freedman & Combs 1996:3).

Gesinne word vanuit hierdie eerste orde kubernetiese paradigma as masjiene gesien. Terapeute sit as't ware objektief en kyk hoe die gesinne deur objektiewe assessering en bepaalde vaardighede reggemaak kan word: "We believed that what often kept people from reaching their goals was that they were stuck in recurring patterns of behavior in which they tried harder and harder to apply the same ineffective 'solution' again and again" (Freedman & Combs 1996:3). Freedman & Combs (1996:3) vergelyk hierdie wyse van werk met 'n motorwerktuigkundige wat 'n stukkende motorenjin regmaak. Hiermee word van die metafoor van sisteme wat vir jare die teoretiese basis vir terapie was, wegbeweeg (Freedman & Combs 1996:2)

4.4 Tweede orde kubernetika

Gesinsterapeute (soos Palazzoli, Boscolo, Cecchin en Prata) het die idees van Bateson aangewend en die klem op betekenis in plaas van gedrag, laat val. Volgens hierdie terapeute moes gesinsmites deur middel van sirkulêre vrae ontdek word. "Circular questions presupposed that family members were connected in ongoing relationships, that the actions and emotions of one person affected everyone else in recursive ways" (Freedman & Combs 1996:6).

Die Milaangroep het hierby aangesluit om inligting oor hoe gesinsverhoudinge werk, te bepaal. Hipoteses is uit hierdie inligting geformuleer en getoets. Freedman & Combs (1996:6) kom tot die gevolgtrekking dat al hierdie terapeutiese benaderings nog steeds eerste orde kubernetiek was en dat die terapeut buite die sisteem gestaan het en desdoende die gesinsisteem kon manipuleer.

Freedman & Combs (1996:6) het onder leiding van Boscolo en Cecchin, die skuif weg van intervensieformulering, na vraagstelling beleef. Terapeute was toenemend opgewonde om meer van gesinne, deur vraagstelling, te wete te kom. Die klem skuif nou daarvan weg om vir gesinne te vertel hoe hulle wêreld behoort te lyk. 'n Klemverskuiwing weg van ek-weet-alles vind plaas tot vraagstelling wat die gesinslede op mekaar betrek. Ook die spreuk: "Flirt with your hypotheses, but don't marry them" (Freedman & Combs, 1996:7) sê iets van die "geen-finale-en-enigste-waarheid nie".

Boscolo en Cecchin het hiermee die sogenaamde tweede orde kubernetika ingelei. "At its best, letting go of our role as pilots steering toward a specific goal encouraged humility and moment-by-moment collaboration about whether therapy was moving in a satisfactory direction" (Freedman & Combs 1996:8).

'n Baanbreker wat ook 'n groot invloed op Freedman & Combs gehad het, was Erickson. Hy het dit beklemtoon dat die terapeut se waardes nie op die kliënt afgedruk moet word nie. "What is needed, is the development of a therapeutic situation permitting the patient to use his own thinking, his own understanding, his own emotions in the way that best fits him in his scheme of life" (Erickson 1980:223).

Erickson het daarin geslaag om 'n besondere verhouding met sy kliënte tot stand te bring. Sy belangstelling, aandag en respek vir die ervaring van mense, het getref. "When he asked a question, he would await its answer with an air of delighted expectation—with a twinkle in his eye, an encouraging grin, and great patience" (Freedman & Combs 1996:10).

Erickson was een van die eerste terapeute wat in sy terapie van *stories* gebruik gemaak het. “To us, the most impressive illustration of Erickson’s understanding of the importance of stories in shaping reality is the way that he wrote and rewrote his own life story as he lived it...” (Freedman & Combs 1996:10). Hy het daadwerklik ‘n groot invloed op terapeutiese denke gehad. Erickson het polio gehad en hy kon die nagevolge daarvan as ‘n bate in sy lewe herformuleer. Dit is deur die lewe van iemand soos Erickson, dat die voortdurende herskryf van ‘n mens se lewenstorie, ‘n werklikheid is “...the story of our relationship with the re-authoring metaphor is one of constancy” (Freedman & Combs 1996:11).

Om die groot invloed wat Milton Erickson op die terapeutiese proses gehad het, op te som, is geen maklike taak nie. Ek volstaan met die treffende woorde van Freedman & Combs (1996:12) “...the things that stand out for us are his delight in and respect for people, his belief that we can constantly re-author our lives, his belief in multiple possible realities, and his emphasis on the constitutive power of language.”

Wat in besonderheid van die eerste en tweede orde kubernetika tref, is die feit dat die *sosiaal-historiese en kulturele konteks* nie aangeraak is nie. Freedman & Combs (1996:12) verwys na ‘n aantal feministiese gesinsterapeute soos Avis, Carter, Papp en Taggart wat teen iemand soos Erickson geprotesteer het—‘n blanke man uit ‘n bepaalde mangedomineerde era. “While he usually handled people with velvet gloves, he spoke at times of having an iron fist in his velvet glove” (Freedman & Combs 1996:13). Die verrekening van die sosiaal-historiese en kulturele konteks is van wesenlike belang vir die narratiewe benadering.

4.5 Pastorale perspektief

4.5.1 Inleiding

Pastoraat is nie net hulpverlening (Heitink 1977), verkondiging (Thurneysen 1980) of konfrontering (Adams 1970) nie. Hulpverlening dui op 'n eerste orde paradigma, waar die pastor in 'n “weet-situasie” is.

Die terapeut se posisie van “nie-weet” beteken nie dat die terapeut “...has no expertise, but it does imply that the therapist must leave all preconceived notions about clients and an ultimate standard of their health out of the therapy room” (Atkinson & Heath 1990:145).

In pastoraat soos in hierdie studie verstaan, is die pastor juis in 'n “nie-weet” situasie en gaan dit ten diepste oor bediening met die oog op genesing waarby verlossing ingesluit is. Nie 'n oppervlakkige genesing nie, maar 'n verlossende genesing van 'n mens wat al die antwoorde het, en wat waardevol en kosbaar is. Soos Müller (1994:349) tereg opmerk: “This is counselling: to fulfill a basic human skill. To interpret”. Die wyse en die houding, waarmee jy die pastor interpreteer, saam met die liefde, geloof en hoop “... puts this human encounter on the level of pastoral care and counselling” (Müller 1994:349).

4.5.2 Ekosistemiese benadering

Paradigma verskuiwings het die afgelope aantal jare in die terapie plaasgevind. Die eerste verskuiwing (van ongeveer 1960–1980) was van 'n lineêre benadering na die sisteembenadering. Die sisteembenadering of die Algemene Sisteem Teorie genoem, het verskillende sisteme bestudeer met 'n objektivistiese benadering “...and offered a coherent explanation of how systems of all kinds are regulated” (Mills & Sprenkle 1995:368). Hierdie sisteembenadering, ook bekend as die eerste-orde kubernetika, het met absolute waarhede en 'n antwoord-vir-alles vanuit 'n modernistiese epistemologie gewerk.

This was a technical paradigm, and families were assumed to follow a discernible and disruptible pattern of selfcorrection which the therapist, as an outside observer, could adjust through skillful and informed intervention (Mills & Sprenkle 1995:368).

Die sisteemdenke het intussen na 'n *ekosistemiese benadering* of soos dit ook genoem word, tweede-ordekubernetika geskuif. Met 'n *holistiese kyk* na die werklikheid en waar die *terapeut deel word van die proses van waarneming*, het die terapeut 'n subjektiewe belewenis en ervaring teenoor die objektiwiteit van die eerste-orde kubernetika. Die terapeut konstrueer in sy gedagtes wat hy waarneem en huldig 'n my-persepsie-jou-persepsie benadering. Die tweede-orde kubernetika het die postmodernistiese epistemologie ingelei.

Second-order cybernetics expanded the principles of the first-order cybernetics to include the next level or order of communication patterns, examining the observer or therapist's role inside the treatment system itself (Mills & Sprenkle 1995:368).

Die ekosistemiese benadering staan teenoor die positivistiese, lineêre benadering van oorsaak en gevolg en kindermishandeling word as 'n gesinsprobleem beskou, wat beteken dat dit nooit in isolasie plaasvind nie. Kindermishandeling is verder die simptoom van 'n gesinsdisfunksie en het 'n bepaalde betekenis en funksie binne die gesinsisteem. Dit lei daartoe dat kindermishandeling die oplossing van die gesinsdisfunksie is. Alle gesinslede is betrokke en word intens deur hierdie gesinsprobleem geraak en moet sover moontlik, as gesin in die gesinsterapie hanteer word.

Die ekosistemiese benadering toon ook 'n verdere skuif na die nuutste postmodernistiese teorie, te wete die sosiale konstruksieteorie (vergelyk ook Paré 1995 en Müller 1996:32), ook genoem die derde-orde-kubernetika in gesinsterapie (Müller 1996:80–81). Die terapeut skep saam met die gesin/kliënt 'n gemeenskaplike verhaal. Albei is besig met "storymaking", waar die terapeut intens betrokke is en erns maak met mense se verhale. Die sosiale konstruksieteorie (vanaf 1986), word deur geleerdes soos Anderson & Goolishian (1988; 1991a), Hoffman (1990; 1992), Gergen (1991; 1994) en Kotzé (1995) aangehang.

Volgens hierdie teorie is kennis nie empiries objektiveerbaar nie en kennis en verstaan is sosiale konstrukte wat in taal gerealiseer word. Kennis en woorde kan nie weerspieëlings van die werklikheid wees nie, maar eerder refleksies van die sosiale prosesse waardeur dit tot stand kom (Roux 1996:7). Kotzé (1992:10) bevestig dit as hy sê kennis en wetenskap is nie "...weergawes van die werklikheid nie, maar eerder sosiale konstrukte oor die werklikheid".

Therapy, then, is an opportunity, not to eradicate the problem perse, but to help members in the system change their relationship to it through a dialogue that opens up new, less threatening interpretations (Mills & Sprenkle 1995:370).

'n Probleem word nie deur strategiese intervensie opgelos nie, maar deur 'n "...natural consequence of dialogue" (Anderson 1993:324) opgelos.

4.5.3 Ekohermeneutiese pastoraat

- Hermeneutiek

Daar het in die pastorale sorg 'n paradigmaskuif gekom weg van die individu-gesentreerde benadering na 'n kontekstuele en gemeenskapsbenadering (Patton 1993:4). Müller (1996:7) gaan verder om te sê dat hierdie paradigmaskuif veel meer is. "Dit gaan veel eerder oor 'n nuwe verstaan van *verstaan*" (Müller 1996:7). Dis 'n beweeg van 'n terapeutiese na 'n hermeneuties-georiënteerde pastoraat (Tieleman 1993:15). Die hermeneutiese pastoraat wil 'n persoon in krisis, begelei met die rekonstruksie van die lewensverhaal.

Ek sluit graag hier by Müller aan wat meen dat die hermeneutiese paradigma nog verder verruim moet word met die konstruksie van 'n ekohermeneutiese paradigma (Müller 1996:10). Die Griekse werkwoord *hereneuein* kan die volgende beteken: sê, aankondig, uitlê, vertaal in die sin van interpreteer (Heitink 1993:175). Hierdie interpreteer word nie tot tekste beperk nie, maar sluit ook fenomene soos gesproke woorde, handeling, gebare en maatskaplike verskynsels in (Heitink 1993:175).

'n Hermeneuties pastorale benadering laat verskeie horisonne saamsmelt. Konteks, tyd, plek, tradisie asook die Christelike tradisie (Müller 1996:12), smelt ineen wanneer die pastor intens betrokke raak en as't ware in die gedagte-wêreld van die gespreksgenoot inbeweeg.

- Ekohermeneutiek

Volgens Müller (1996:14) verstaan hy onder hierdie konsep nie die sisteemteorie nie, maar wel ekosistemiese denke oftewel tweede-orde kubernetiek. "Ware verstaan met die oog op die soeke na sin kan na my mening alleen vanuit 'n ekosistemiese perspektief bevorder word" (Müller 1996:14). Dis insiggewend dat Müller die doel van pastoraat as die bevordering van 'n egte soeke na sin sien. 'n Egte soeke na sin moet deur die pastor gefasiliteer word (Müller 1996:14).

Die verstaan van die konteks van die geheel is van uiterse belang in die ekohermeneutiese paradigma. Daar word nie op verskillende aspekte van die sisteem gefokus nie, maar op die geheelervaring. Keeney (1981:47) gebruik die voorbeeld van 'n klavieruitvoering wat 'n toeskouer as't ware meevoer. Müller (1996:15) noem hierdie 'n geheelervaring wat die klem kry.

- Ekohermeneutiese pastoraat

Wanneer 'n ekohermeneutiese paradigma in die pastoraat gevolg word, is dit pastoraat wat by die totale narratiewe werklikheid betrokke is. Dit gaan om 'n ervaring van die geheel van die verhaal en 'n volledige deel wees daarvan (Müller 1996:15). Dit is pastoraat van narratiewe betrokkenheid waar die pastor 'n medespeler in die verhaal word. Die inhoud van die woord "waarheid" kry ook ander betekenis, nie meer objektiewe altyd geldende waarheid nie, maar 'n ernstige soeke na die waarheid (Müller 1996:16).

Ekohermeneutiese pastoraat is dus pastoraat wat met die “wydste moontlike verstaan en interpretasie te doen (het) en is die mees inklusiewe konsep van interpretasie wat moontlik is (Müller 1996:17)

Dit is 'n oor-en-weer beïnvloeding van alle dele van die geheel (De Jongh Van Arkel 1987:211), met die oog op verandering na 'n toestand van geloof in Christus en die realisering van die Koninkryk.

Alhoewel daar verskeie terapeutiese benaderings bestaan (vergelyk die strukturele, strategiese en sisteembenaderings), kry die pastoraal narratiewe gesinsterapie in hierdie studie voorkeur waar die pastor 'n getuie van verandering en nie 'n agent van verandering is nie. Hy is immers die interpreteerder van die christelike tradisie. Die geheimenis van kindermishandeling kan nie ontken word nie en daar sal verder aandag gegee moet word aan die betekenis en uitwerking van mishandeling op die gesinsisteem. Dit gaan nie net oor handeling nie, maar om die ware bedoeling en motivering agter hierdie handeling (Müller 1996:19).

In hierdie studie word dus van 'n narratiewe pastoraat gebruik gemaak. 'n Storie is die beskrywing en verduideliking vir waarom sake is soos dit is. Pastors kan beter begeleiding aan mishandelde kinders gee met die benutting van 'n pastoraal narratiewe model (Pieterse 1991:84). Dis 'n geval van “story-making”, eerder as “story-telling” waarin daar 'n nuwe “ons” tot stand kom en ek as pastor daarvan deel is.

The therapist is not interested in finding a solution to the problem, but rather in providing the ultimate facilitative conditions for clients to hear one another and to talk about a problem until it is no longer described as a problem (Mills & Sprenkle 1995:370).

Geen persoon kan sonder 'n bepaalde paradigma of voorveronderstelling funksioneer nie (Paré 1995:3). Elke mens het 'n bepaalde epistemologie, so ook elke pastor 'n pastorale epistemologie. Ek sluit by Müller se pastorale epistemologie aan wat hy ekohermeneutiese pastoraat noem (1991:94; 1996:14). “Eco-hermeneutical pastoral care is pastoral care which is willing to take the risk of involvement with a system, not to explain it from the outside and even give empathetic advice...” (Müller 1994:350). Dis 'n deelwoord van die sisteem en 'n geheelervaring en fasilitering van die verandering. In die terapeutiese proses behels die gebeure 'n sosiale konstruksie tussen pastor en kliënt deur middel van taal, kultuur en verstaan (Paré 1995:6). In die proses word daar nuwe betekenis tussen die pastor en kliënt gekonstrueer. Die terapeut en kliënt se stories het 'n bepaalde uitwerking op mekaar. 'n Mens se horisonne word verbind deur met die teks in gesprek te gaan. Die teks spreek jou vooroordele aan en tegelyk spreek jou vooroordele die teks aan, met ander woorde 'n “fusion of horizons”.

4.5.4 Die posisie van die pastor

Van der Ven sê dat daar in enige hermeneutiese perspektief, belangrike uitgangspunte is. Ek sluit graag hier by hom aan as hy sê dat die eerste belangrike uitgangspunt die navorser raak... “the researcher meets his or her topic of study from his or her own prejudices” (1994:29). Elke navorser moet van sy eie vooroordele bewus wees, ...only in that case the topic under study can communicate itself to the researcher in a proper way” (1994:29).

Exactly in the confrontation between one's own prejudices and the “otherness” of the text, of the human actions or of the data under investigation, really hermeneutic understanding takes place (Van der Ven 1994:29).

Dis belangrik om hier te let op die posisie van die navorser. Ek is deel van die proses en kan nie objektief deel van 'n terapeutiese proses wees nie. (Kyk hoofstuk 5 vir meer besonderhede oor die posisie van die pastor).

Ek is subjektief betrokke soos ek glo enige terapeut in 'n terapeutiese proses is. Verder word die navorsing vanuit 'n deelnemersperspektief gedoen. Ek is vir etlike jare in 'n jong dinamiese gemeente en het ure se pastorale gesprekke agter die rug, maar bly heelyd van my eie vooroordele en subjektiwiteit in hierdie verband bewus.

Die pastor se godsdienstige en kulturele waardes het 'n invloed op die terapeutiese proses. Terapie kan dus nie waardevry wees nie. In die terapeutiese proses word daar nuwe betekenis tussen pastor en gespreksgenoot gekonstrueer en hierdie nuwe betekenis is in die kulture van genoemde persone gewortel (Paré 1995:12). Die pastor moet daarteen waak dat sy verhaal (kultuur) nie 'n groter uitwerking op die gespreksgenoot se storie het nie, en omgekeerd (Paré 1995:10).

4.5.5 Gesinsterapie as pastoraat van narratiewe betrokkenheid

Praktiese teologie is die sistematies-gestruktureerde, voortgaande hermeneutiese proses, waardeur gepoog word om menslike handeling, wat verband hou met die verhale van die Christen-geloofsgemeenskap, teologies te verhelder en te vernuwe (Müller 1996:5).

Hierdie definisie van Müller bring twee belangrike konsepte na vore naamlik, die narratiewe en die verhale van die Christen-gemeenskap. Menslike handeling verstaan Müller in 'n inklusiewe sin. Dit sluit menslike houding in en alle handeling is kommunikatief van aard (Müller 1996:16).

Die narratiewe is 'n spesifieke verstaan en verfyning van hermeneutiek. Ek sluit graag by Müller (1996) aan wat in sy boek "Pastorale Gesinsterapie. Om tot verhaal te kom", 'n model ontwikkel wat geskoei is op die narratiewe wat binne die pastoraal-gesinsterapeutiese proses aangewend word. Ek sou in hierdie studie nie van 'n model wil praat nie. Die woord model pas myns insiens nie in 'n narratiewe benadering nie, omdat dit maklik die voorbeeld kan word "...waarvolgens 'n werk uitgevoer word" (HAT 1971:548).

Ek verkies die woord *benadering*, wat sou beteken dat die narratiewe tot sy reg kom in die sin dat die pastor en die kliënt saam 'n nuwe werklikheid konstrueer en die kliënt die *ekspert* is. Die pastor is 'n medespeler in die verhaal van soeke na die waarheid. Die vrae wat dan in so 'n benadering belangrik word, is: "Hoe ervaar en interpreteer jy dit wat met jou gebeur het?" (Müller 1996:16).

'n Gesin wat met 'n pastor in gesprek is oor hulle gesinslewe, is nie besig met objektiewe werklikheidsbeskrywings nie. Elke gespreksgenoot vertel hulle gesinsverhaal en glo dit is hoe dit in werklikheid is. Tog word slegs 'n klein seleksie betekenisgewings aan ontelbare gebeure gegee. In taal is 'n gespreksgenoot besig om 'n verhaal wat haar prentjie van die gesin is, te konstrueer.

Wanneer 'n persoon, gesin of kind verhale vertel en tot die herinterpretasie en rekonstruksie van die kernverhaal kan kom, vind verandering plaas. Dus, deur die vertel en oorvertel van my lewensverhaal, vind verandering reeds plaas. Die vertelde verhaal is verandering. In hierdie benadering word verskeie gesinsterapeutiese metodes gebruik, binne 'n teoretiese raamwerk en 'n teologie van pastorale narratiewe betrokkenheid rig die hele proses.

In pastorale terapie is daar sprake van 'n Goddelike dimensie (Müller 1996:86). Wanneer 'n gespreksgenoot 'n pastor besoek, bestaan die godsdienstige ondertoon in die terapeutiese proses reeds. Die pastor sal eerlik genoeg met sy eie waardesisteen en voorveronderstellings, waarsonder egte en ware betrokkenheid nie moontlik is nie, moet omgaan.

Samevattende opmerkings

In pastorale terapie word daar nie na goedkoop antwoorde en vinnige advies gesoek nie. Die nie-weet posisie van die pastor, saam met empatiese luister in afwagting op God om op 'n verrassende wyse 'n wending te bewerkstellig, is van die belangrike terapeutiese beginsels.

In die narratiewe benadering is daar 'n sensitiwiteit vir onontginde moontlikhede, omdat die antwoorde in die persone en hulle sisteem geleë is. In hierdie benadering word daar genoeg ruimte vir onvoorspelbare momente van die oplossing van krisisse gemaak.

Pastorale werk is fasiliteringswerk wat 'n situasie fasiliteer waar 'n beter toekoms voorsien word (Müller 1998:68). Pastors moet volgens Müller (1998:68) weer leer om te wag en verbaas te staan. "Ware pastoraat is nie resultaat-georiënteer nie, dit is wag-georiënteer. Dit gee nie antwoorde nie, dit fasiliteer vrae en wag" (Müller 1998:68).

In verhalende pastoraat word nie met strategieë nie, maar met verantwoordelikheid gewerk. 'n Strategie is 'n berekende proses wat beskikbare bronne mobiliseer. Eie planne en strategieë moet die oplossings teweeg bring (Müller 1998:69).

In die verhalende benadering word die gespreksgenoot aangemoedig om steeds vir 'n beter toekoms te werk en om alles van God te verwag. Met die Bybel kan jy net op God wag (Müller 1998:69).

Die pastorale gesprek is meer 'n kuns as 'n wetenskap. Wanneer daar sprake van *kuns* is, vorm kreatiwiteit 'n groot deel daarvan. Op 'n kreatiewe wyse word die gespreksgenoot gelei om self antwoorde te ontdek. Müller (1998:70) vat dit so saam: "Die verhalende pastor word gefassineer deur die verhale van mense en word geboei wanneer hy of sy toekyk en sien hoedat verhale sonder sy of haar toedoen vanself vorm aanneem." Die nuwe verhaal wat uit die terapeutiese proses tot stand kom, is 'n kunswerk. Die terapeut nooi die gespreksgenoot uit om die verhale van sukses te onthou en weer te vertel. Hierdie suksesverhale vorm die boustene van 'n nuwe toekomsverhaal (Müller 1998:72).

Müller (1998:73) verwys na Boyd (1996) wat die drie boustene van die narratiewe benadering, sien as:

- responsief-aktiewe luister
- 'n niewetende posisie
- gespreksvrae

Die eerste twee boustene is meer 'n ingesteldheid as tegnieke. Daar is vroeër na die luister aspek en die nie-weet posisie verwys. Die derde bousteen, dui op die belangrike rol wat effektiewe gespreksvrae in hierdie benadering inneem. Die gespreksvrae het baie met kreatiwiteit te doen. Vir Müller val die klem op *gesels* en nie tegniese gespreksvoering nie (Müller 1998:76).

Die verhalende benadering roep die stories in die geheue na vore. Dit wat onthou word, het kragtig op die mens ingewerk. Die pastor sal met die vertel van die noodstorie, gespreksgenoot toelaat om eers te vertel *wat* gebeur het. Die betekenis vrae (waarom) word later gevra. Müller (1998:80) verwys na die *wat*-vrae as die politieke brilraam waardeur ons na die situasie kyk en die *waarom*-vrae as die semantiese brilraam.

Hoofstuk 5: Die narratiewe paradigma en die beskrywing van twee benaderings

5.1 Inleiding

Hierdie proefskrif reflekteer baie gespreksgenote se stories wat in konsultasie met my was. Verder het klasmaats, vriende en kollegas se nadenke en vrae, my denke help vorm.

Die modus operandi wat in hierdie hoofstuk gevolg sal word, is tweërlei van aard. Eerstens sal die breë lyne van die narratiewe benadering en terapie getrek word. Die pioniers in die narratiewe terapie, naamlik Michael White en David Epston, is hier van belang. Ander kundiges wat in dieselfde paradigma beweeg en van White en Epston se denke gebruik maak, te wete Freedman & Combs (1996) en Müller (1996,1998), word pertinent in hierdie en die daaropvolgende hoofstukke bespreek. Hul publikasies het in 'n groot mate tot my vorming bygedra. Tweedens sal die breë lyne van die pastoraat, as integrale deel van 'n pastoraal-narratiewe benadering, getrek word.

White en Epston het hulle denke volgens twee metafore georganiseer: *die narratiewe* en *die sosiale konstruksie*. Freedman & Combs (1996:1) sê hieroor die volgende:

Using the narrative metaphor leads us to think about people's lives as stories and to work with them to experience their life stories in ways that are meaningful and fulfilling. Using the metaphor of social construction leads us to consider the ways in which every person's social interpersonal reality has been constructed through interaction with other human beings and human institutions and to focus on the influence of people's lives.

Ek sluit by Freedman & Combs (1996) en White & Epston (1990) aan en kies die narratiewe en sosiale konstruksie as metafore. Dit het uiteraard my persoonlike manier van luister, denke en gevoelens beïnvloed. Ander bekende terapeute wat hierdie metafore gebruik is: Anderson & Goolishian (1988,1990,1991), Gergen (1985), Hoffman (1990,1992), Kotze (1994), en Zimmerman & Dickerson (1994).

5.2 *Belangrike boustene van die narratiewe paradigma*

- Die narratiewe metafoor is nie 'n verdere evolusie van die sisteemteorie nie, dit is 'n totaal ander taal en paradigma. "Perhaps the most important thing we met on our way to adopting a postmodern worldview was none of the labels or metaphors we have just listed, but a person—Michael White" (Freedman & Combs 1996:14). In die baie bekende en deeglike boek *Narrative Means to Therapeutic Ends* (1990), skryf White & Epston hoe Bateson die metafoor van 'n landkaart gebruik. Al ons kennis van die wêreld word in verskillende vorme van "mental maps" gedra. Verskillende kaarte lei tot verskillende interpretasies van die werklikheid. Geen kaart verteenwoordig elke stukkie detail van die gebied wat deur die kaart voorgestel word nie, "...and events that don't make it onto a map don't exist in that map's world of meaning" (Freedman & Combs 1996:15).

White het die gedagtes van Bateson as't ware verder gevoer. "An advantage that Michael White saw in the narrative metaphor was that a story is a map that extends through time" (Freedman & Combs 1996:15). Die rol van die terapeut is ook besig om te verander. Probleme word nie opgelos nie, maar stories wat nie die probleme ondersteun en instand hou nie, word na vore gebring. Die oomblik dat mense hierdie alternatiewe stories begin uitleef, slaag hulle daarin om *nuwe selfbeelde*, *nuwe moontlikhede* vir hul verhoudings en 'n *nuwe toekoms* te leef.

Steve de Shazer (1985, 1988), asook Bill O'Hanlon & M. Weiner-Davis (1989) het ook 'n populêre konstruksionistiese benadering, soortgelyk aan White, ontwikkel. Hulle praat van 'n oplossing-fokus benadering ("solution-focused, rather than problem-focused") (Nichols & Schwartz 1991:145). Waar die fokus in terapie eers op die individu gerig was, het die fokus na die gesin geskuif. Die laaste skuif was van aksie na betekenis. Nichols & Schwartz (1991:146) beskryf die betekenis van die sosiaal konstruksionisme soos volg:

- the elevation of meaning to a position equal in importance to behavioral interaction patterns;
- increased humility about our theoretical models, and concomitantly, increased attention to the values behind our assumptions; and
- decreased urgency to change or control people, and increased trust in their own resources.

Die ander metafoor wat in dieselfde stroom na vore tree, is dié van sosiale konstruksionisme (Freedman & Combs 1996:16). Freedman & Combs (1996:16) omskryf sosiale konstruksionisme soos volg:

...let us say here that its main premise is that the beliefs, values, institutions, customs, labels, laws, divisions of labor, and the like that make up our social realities are constructed by the members of a culture as they interact with one another from generation to generation and day to day. That is, societies construct the "lenses" through which their members interpret the world.

Die werklikheid wat elkeen van ons as vanselfsprekend aanvaar, is die werklikheid wat ons gemeenskap ons van geboorte af mee gevoed het. Hierdie persepsies voorsien ons van gewoontes, woorde, ervarings en geloof waarmee ons lewens opgebou word.

Wanneer 'n persoon in terapeutiese gesprek tree, beïnvloed die kulturele stories hul daaglikse ervarings en *vice versa* (Freedman & Combs 1996:17). 'n Terapeut wat binne 'n narratiewe paradigma dink en werk, verruil inligting en patrone vir *stories*, en sisteme vir *kultuur of gemeenskap*.

Instead of seeing ourselves as mechanics who are working to fix a broken machine or ecologists who are trying to understand influence complex ecosystems, we experience ourselves as interested people—...who are skilled at asking questions to bring forth the knowledge and experience that is carried in the stories of the the people we work with (Freedman & Combs 1996:18).

Ons is besig om saam met die gespreksgenoot 'n *nuwe realiteit te konstrueer*.

- 'n Belangrike bousteen van narratiewe terapie berus daarop dat sosiale konstruksionisme nie dieselfde as konstruktivisme is nie. Hoffman (1990:2) het aanvanklik die twee gelyk gestel, totdat sy tot die insig gekom het dat konstruktivisme vanuit 'n ervaringsepistemologie en sosiale konstruksionisme vanuit 'n sosiale epistemologie opereer. Dit is 'n skuif vanaf die fokus waarop 'n individu vanuit 'n persoonlike ervaring die realiteit konstrueer, na 'n fokus op hoe mense "...interact with one another to construct, modify, and maintain what their society holds to be true, real and meaningful" (Freedman & Combs 1996:27).
- 'n Ander belangrike bousteen van narratiewe terapie is dat die werklikheid deur taal saamgestel word. Met *taal* word baie meer as net *woorde* bedoel. Freedman & Combs (1996:28) stel dit so:

When we say “language” we are referring not just to words, but also to vocal inflections, writing, gestures, pregnant silences—to all the signs we use in communication. We focus on how the language we use constitutes our world and beliefs.

Dit is in taal dat ‘n gemeenskap sy siening van die werklikheid konstrueer. Die enigste wêreld vir die postmodernisme wat die mens kan ken, is die wêreld wat in taal as ‘n interaktiewe proses meegedeel word (Freedman & Combs 1996:28). Elke keer as iemand praat, word ‘n werklikheid voortgebring. Enige verandering wat plaasvind—of dit nou ‘n verandering van gevoel, selfbeeld of ‘n verhouding is—is ‘n verandering in taal.

‘n Baanbreker op die gebied van taal, is die filosoof Jacques Derrida. Betekenis word nie in ‘n woord gedra nie, maar deur die woord in verhouding met sy konteks. Geen twee kontekste kan dieselfde wees nie (Freedman & Combs 1996:29). Mense word uitgenooi om hulle ervarings en probleme in ‘n *nuwe taal* te beskryf en deur dit te doen, word nuwe wêreldes van moontlikhede na vore gebring.

- Nog ‘n belangrike bousteen is dat, alhoewel die werklikheid in taal vorm kry, die werklikheid in stories wat ons leef en oorvertel, gedra en oorgedra word. “The central role of narrative in organizing, maintaining, and circulating knowledge of ourselves and our worlds has been stressed by many postmodern writers” (Freedman & Combs 1996:30). Al die menslike ervarings word in die vorm van die narratiewe georganiseer.

Anderson & Goolishian (1988:379) beklemtoon dit: “The systems that we, as therapists, work with are the narratives that evolve through therapeutic conversation.” Die gesprekke wat terapeute en gespreksgenote het, kan as narratiewe beskou word.

Elke storie het 'n begin, 'n middeldeel en 'n einde. "The success of this storying of experience provides persons with a sense of continuity and meaning in their lives, and this is relied upon for the ordering of daily lives and for the interpretation of further experiences" (White & Epston 1990:10).

Terapeute wat op so 'n manier na mense se stories luister dat hulle 'n diagnose of afleiding van die probleem kan maak, of dit kan assesseer, opereer vanuit 'n modernistiese, konstruktivistiese epistemologie. Daar is nie sekere belangrike bestanddele wat uit mense se stories vasgevang en aangebied moet word, in die plek van hulle ou stories nie. Hoffman (1991:12) stel dit so:

Postmodern therapists do not believe in 'essences.'
Knowledge, being socially arrived at, changes and
renews itself in each moment of interaction. There are
no prior meanings hiding in stories or texts.

Die gesprek vloei spontaan, eerder as volgens 'n beplande agenda. Die gesprek is die outeur, nie die terapeut nie. Alle stories is tydens so 'n gesprek belangrik: die kulturele en kontekstuele stories, sowel as die individu se verhaal. Ons lewe deur ons stories en woon in die groot kultuur storie van ons lewe. "We are lived by the stories of our race and place" (Mair 1988:127). Die gedagte van 'n dominante narratief wat die manier van doen, glo en optrede binne 'n bepaalde kultuur bepaal, word aanvaar. Freedman & Combs (1996:32) sê: "Whatever culture we belong to, its narratives have influenced us to ascribe certain meanings to particular life events and to treat others as relatively meaningless." Mense is geneig om die dominante narratief van hul kultuur maklik te internaliseer. Dominante narratiewe verblind die mens vir die moontlikhede wat ander narratiewe mag bied.

In enige lewensverhaal is daar altyd gebeure wat nie in storienvorm gebêre word nie. As 'n bepaalde persoon se lewenstorie vol hartseergebeure en onaangename ervarings is, kan so 'n lewenstories verander word deur “un-storied events” (Freedman & Combs 1996:32) op te diep, of nuwe betekenis uit bestaande stories te konstrueer. “So, narrative therapy is about the retelling and reliving of stories” (Freedman & Combs 1996:33). Stories het wel eindes, maar stories is nooit klaar vertel nie.

- Nog 'n belangrike bousteen van 'n narratiewe epistemologie, berus daarop dat daar nie iets soos objektiewe werklikhede is nie. Net ervarings kan geïnterpreteer word. “There are many possibilities for how any give experience may be interpreted, but no interpretation is “really” true” (Freedman & Combs 1996:33). Dieselfde feite word deur verskillende mense, verskillend geïnterpreteer. Dis belangrik om te onthou dat die “self”, soos ander konstrunkte, deur sosiale interaksie binne 'n sekere kulturele konteks gevorm word.

'Selves' are socially constructed through language and maintained in narrative. We think of a self not as a thing inside an individual, but as a process or activity that occurs in the space between people (Freedman & Combs 1996:34).

Freedman & Combs (1996:40–41) het baie belangrike vrae wat die *terapeut* (wat met 'n narratiewe/sosiaal konstruksionisme-paradigma werk) homself kan afvra en waarmee hy hom kan opskerp. Die vrae word net so uit Engels aangehaal, om die presiese bedoeling so korrek as moontlik deur te gee.

- Am I asking for decriptions of more than one reality?
- Am I listening so as to understand how this person's experiential reality has been socially constructed?

- Whose language is being privileged here? Am I trying to accept and understand this person's linguistic descriptions? If I am offering a distinction of typification in *my* language? Why am I doing that? What are the effects of the various linguistic distinctions that are coming forth in the therapeutic conversation?
- What are the stories that support this person's problem? Are there dominant stories that are oppressing or limiting this person's life? What marginalized stories am I hearing? Are there clues to marginalized stories that have not yet been spoken? How might I invite this person to engage in an "insurrection of knowledges" around those marginalized stories?
- Am I focusing on meaning instead of on "facts"?
- Am I evaluating this person, or am I inviting her or him to evaluate a wide range of things (e.g., how therapy is going, preferred directions in life)?
- Am I situating my opinions in my personal experience? Am I being transparent about my context, my values, and my intentions so that this person can evaluate the effects of my biases?
- Am I getting caught up in pathologizing or normative thinking? Are we collaboratively defining problems based on what is problematic in this person's experience? Am I staying away from "expert" hypotheses or theories?"

Bogenoemde vrae help die terapeut om getrou aan 'n "nie-weet"-posisie te bly. Die terapeut is ook voortdurend daarvan bewus dat hy tog bepaalde hipoteses vorm, maar is daarop bedag om nooit diagnoses te maak nie.

- Binne die narratiewe paradigma is die kuns van *luister* 'n belangrike bousteen. Dis vir terapeute moeilik om na mense se stories as stories te luister. Freedman & Combs (1996:43) praat van gespitse ore en 'n mond wat gereed is om "Aha!" uit te roep indien iets gehoor word wat die terapeut kan gebruik! "As simple as it may seem, in the face of prevalent discourses and dominant knowledges, simply listening to the story someone tells us constitutes a revolutionary act" (Freedman & Combs 1996:44).

Die terapeut wil weet wat die storie vir die verteller, beteken. Die terapeut is nie op die oppervlakte ingestel om die kernprobleem te soek nie en vergelyk ook nie die storie met sogenaamde normale standaarde nie. Die terapeut plaas hom of haar in die skoene van die spreker voor hulle en probeer vanuit die persoon se perspektief en taal begryp om sodoende ook te verstaan waarom ondersteuning nodig is. "Only then can we recognize alternative stories" (Freedman & Combs 1996:44).

Dit verg van die terapeut gefokusde aandag en die vermoë om met empatie, geduld en warmte te luister, terwyl daar aan 'n verhouding van *wedersydse respek en warmte* gebou word (Freedman & Combs 1996:44). Ten spyte van al die kennis en ervaring, is die terapeut daarop ingestel om te hoor wat hy nie weet nie. Luister is dus 'n aktiewe proses.

- Dit bring die volgende belangrike bousteen van narratiewe terapie na vore. Die terapeut se posisie, naamlik die *nie-weet-posisie (not-knowing position)* kom vervolgens in die kollig. Heelwat terapeute, soos Anderson & Goolishian, Hoffman, Cecchin en White meld hierdie nie-weet-posisie van die terapeut. "They see therapy as a process in which we are always moving toward what is *not yet known*" (Freedman & Combs 1996:44).

Daar mag nie oor die nie-weet-posisie misverstande bestaan nie. Dis nie 'n kwessie van "ek weet glad niks nie", want die *terapeut se weet* gaan oor die proses van terapie, en die *nie-weet* gaan oor die inhoud en betekenis van die gespreksgenoot se storie.

Anderson & Goolishian (1988:381) beskryf terapie soos volg: "The goal of therapy is to participate in a conversation that continually loosens and opens up, rather than constricts and closes down." Deur die terapeutiese gesprek word vaste betekenis en gedrag ruimte gegee, verskuif en verander.

- 'n Verder bousteen is die terapeut se eie voorveronderstellings wat voortdurend bevraagteken moet word, want so word die gespreksgenoot genooi om sy eie veronderstellings te bevraagteken. "Just listening and asking facilitating and clarifying questions from a position of curiosity can be very therapeutic" (Freedman & Combs 1996:45). Die gespreksgenoot weet meer van sy lewens storie en die interpretasie daarvan, as die terapeut.

The emphasis here is on the idea of the client as the expert, with the therapist's role being to ask questions which generate unique outcomes and new stories. This is in contrast to more traditional ways of doing therapy where the therapist is seen as the expert who has the knowledge to diagnose and fix the client's problems" (Kamsler 1998:65).

Freedman & Combs (1996:46) noem hierdie aktiewe luister, dekonstruktiewe luister. "Through this listening, we seek to open space for aspects of people's life narratives that haven't yet been storied (Freedman & Combs 1996:46).

Die uitgangspunt is dat die gespreksgenoot nie as 'n passiewe slagoffer van gebeure gesien word nie, maar as iemand wat 'n aktiewe rol in die vorming van hul lewens storie speel. "So when we listen 'deconstructively' to people's stories, our listening is guided by the belief that those stories have many possible meanings" (Freedman & Combs 1996:47). Die gespreksgenoot bepaal die doelwitte wat in die terapie bereik moet word.

Nog 'n belangrike bousteen van 'n narratiewe paradigma is die proses van *eksternalisering*. White (1987; 1998; 1989) het lig op dié belangrike benadering laat val. White se aanvanklike siening van mense en hul probleme is sterk deur Bateson en Michel Foucault beïnvloed. Later het die sosiale konstruksioniste, Goffman en Gergen 'n groter invloed op White se werk gehad. Met hierdie kombinasie van invloede het White 'n model daargestel wat mense van die onderdrukking van hulle probleme bevry. Nichols & Schwartz (1991:494) som dit so op: "Consequently the meanings or stories that people carry about themselves and their views of the world., and the use of language to construct those stories, are central to White's thinking and therapy, as they were a central focus of Bateson, Foucault, and the constructionists."

Die klem val nie op dit wat die probleem veroorsaak nie, maar op die ontvouing van die gevolge van die probleme op mense. Deur die interpretasie van lewensgebeure, ontwikkel mense probleem-gesentreerde-beskrywings van hul lewens. Vir sulke mense is die negatiewe gebeure van hul lewens en persoonlikhede, voortdurend op die voorgrond. Dit laat hulle kragteloos, hopeloos en 'n nikswerd voel (Nichols & Schwartz 1991:495).

Later het Tomm (1989) en Epston (1993) ook hierdie term in hul werk gebruik. Eksternalisering beteken kortliks dat 'n *persoon* nie die *probleem* is nie, maar die *probleem* is die *probleem*. "People, not problems, are in charge" (Nichols & Schwartz 1991:495). "Externalization is a practise supported by the belief that a problem is something operating or impacting on or pervading a person's life, something separate and different from the person" (Freedman & Combs 1996:47).

Die tipe vrae wat gevra kan word om die probleem afsonderlik van die persoon te sien, is:

- Wat is die probleem?
- Hoe lyk die probleem?
- Hoe openbaar die probleem homself?
- Hoe voel die persoon met hierdie probleem in haar lewe?
- Wat weerhou dié persoon daarvan om aangename ervarings te hê?

Die oplossing-gefokusde terapie (solution-focused) van De Shazer, O'Hanlon en Weiner-Davis, fokus nie op die probleem nie, omdat "...people are constrained by their narrow, pessimistic views of their problems or their lives which generate rigid sequences of more-of-the-same attempted solutions" (Nichols & Schwartz 1991:481). In hierdie opsig stem hulle en White ooreen.

Eksternalisering is eerder 'n *houding* as 'n *tegniek*. Juis omdat mishandelde mense veral, trauma internaliseer en hulle persepsie sodoende gestrem word, sien hulle nie ander moontlikhede raak nie. Eksternalisering help om dit wat geïnternaliseer is, te objektiveer en van die persoon los te maak (Freedman & Combs 1996:48). "We believe that listening with an externalizing attitude has a powerful deconstructive effect" (Freedman & Combs 1996:50). Hierdie benadering sien mense nie as problematies of patologies nie.

'n *Voorbeeld* van eksternalisering word in die geval waar iemand oor skuldgevoelens kom praat het, gevind, en daar kon deur die volgende vrae te vra afstand op die probleem verkry word (Freedman & Combs 1996:49):

- Hoe het dit gekom dat jy skuldig voel?
- Waaroor voel jy die meeste skuldig?
- Watter dinge lei spesifiek tot 'n skuldgevoel?
- Wat doen jy wat jy nie sou doen as jy nie skuldig gevoel het nie?
- Wat is die gevolge van jou skuldgevoelens op jou lewe en verhoudings?
- Watter van jou huidige moeilikheid word deur skuldgevoelens veroorsaak?
- Hoe is jou selfbeeld as jy nie skuldig voel nie?
- As jy een oggend deur middel van 'n wonderwerk wakker word, sonder om skuldig te voel, hoe sal dit jou lewe verander?

Dit is belangrik om die probleem, nadat dit geëksternaliseer is, 'n *naam* te gee en te vra: (neem byvoorbeeld *skuld*)

- In watter omstandighede is die *skuld* besig om oor te neem?
- Wat laat die *skuld* jou doen, wat teen jou grein ingaan?
- In hoe 'n mate verblind die *skuld* jou, sodat jy nie jou sterkpunte kan sien nie?
- Vertel van die tye toe jy in staat was om *skuldgevoelens* te onderdruk. en onder te sit?

Dit is dus belangrik om die problematiese storie 'n *naam* te gee. Freedman & Combs (1996:63) praat van 'n "plot" wat 'n naam moet kry. So is die probleem se naam byvoorbeeld *woede* en die *plot* se naam "getting tricked into flying off the handle."

Dit is so belangrik dat wanneer 'n wolk van emosies 'n persoon beetpak, hy daarin sal slaag om 'n naam vir hierdie emosies te gee, 'n handvatsel...en hierdie naam kan ook verander soos die gespreksgenoot se storie ontwikkel. Enkele voorbeelde van naamgewing van die probleem is:

- Hoe is die *woedewurm* besig om tussen julle in te vreet?
 - As ek *die vrees in jou lewe* was, hoe sal ek myself sigbaar maak? Watter tye sou effektief wees!
 - Wat fluister die *stem van depressie* in jou oor? Hoekom klink hy so oortuigend?
- Om vanuit 'n narratief/sosiaal konstruksionistiese paradigma te werk, neem die terapeut 'n nie-weet posisie in en volg 'n benadering om 'n probleem as die probleem te sien (eksternalisering). Verder fokus die terapeut op die gespreksgenoot deur aktief en dekonstruktief te luister. Wanneer daar na mense se stories geluister word, is dit om jouself as terapeut in hulle skoene te bevind, die storie te verstaan, maar nie die stories grootliks te verander nie (Freedman & Combs 1996:56).

Terapie word 'n reeks vrae. Die een reeks vrae bepaal wat die invloed van die probleem op die gesin se lewens is en die tweede reeks vrae bepaal watter invloed die gesinslede op die probleem het (uitkomsgerigte vrae).

White se reeks vrae, volgens Nichols & Schwartz (1991:497), help mense om te beseef dat:

- hulle geskei is van die probleem
- hulle mag het oor die probleem
- hulle nie is wat hulle gedink het hulle is nie.

Op hierdie wyse ontstaan daar verskeie alternatiewe wat gespreksgenote kan gebruik om hul eie, nuwe en kragdadige gevolgtrekkings te maak. Die probleem is afhanklik van sy uitwerking vir sy eie oorlewing en as 'n gespreksgenoot nie toelaat dat die probleem hom op die ou manier beïnvloed nie, slaag die persoon daarin om die probleem se "life support system", af te sny (Nichols & Schwartz 1991:497).

- Die volgende beweging na die dekonstruktiewe luister in die gespreksproses, is *dekonstruktiewe vrae* wat gevra word. Hierdie punt word onwillekeurig bereik, nadat 'n vertrouensverhouding gevestig is. Dekonstruktiewe vrae nooi mense uit om hul situasie vanuit ander perspektiewe te sien en sodoende ander moontlike narratiewe te ontdek. Freedman & Combs (1996:57) stel dit soos volg.

As people begin to have ideas about how the narratives they are living out have been constructed, they see that those narratives are not inevitable, that they do not represent essential truth.

Die narratief kon anders gekonstrueer gewees het. Die bestaande narratief word ontrafel of 'n alternatiewe moontlikheid word aangebied.

Hierdie soort vrae help mense om hul stories te vertel en vanuit 'n ander perspektief te sien. Die geskiedenis, konteks en uitwerking van mense se stories help verbreed hulle uitkyk en word die hele prentjie waarbinne probleme floreer. "Within these broader landscapes, more (and more varied) "sparkling events" can be brought forth" (Freedman & Combs 1996:120).

Dekonstruksie vrae bring problematiese “beliefs, practices, feelings and attitudes” na vore. Die vrae word in die konteks van ‘n *eksternaliseringsgesprek* gevra.

As these questions help people to distinguish particular beliefs, practices, feelings, and attitudes, we ask about:

- the *history of a person's relationship* with the belief, practices, feelings or attitudes;
- contextual influences on the belief, practices, feelings or attitudes;
- the effects or results of the belief, practices, feelings or attitudes;
- the interrelationship with other belief, practices, feelings or attitudes; and
- the tactics or strategies of the belief, practices, feelings or attitudes (Freedman & Combs 1996:121).

Michael White (1991:27) sien dekonstruksie as die ondergraving van “...taken-for-granted realities and practices...” Dekonstruksie wil die gespreksgenoot help om die sogenaamde “waarhede” te ontmasker en die dominante storie in dié persoon se bepaalde kultuur van krag te ontnem. ‘n Dominante storie oor geslag, ras, klassegroepe, ouderdom, seksuele oriëntasie en geloof, mag nie die gespreksgenoot se storie gevange neem nie.

Die pragtige beeld van Hare-Mustin, soos aangehaal in Freedman & Combs (1996:58) spreek boekdele. Terapie is soos ‘n vertrek vol spieëls, wat net dit terugkaats wat die gespreksgenoot in die vertrek (gesprek) inbring. Die terapeut moet daarteen waak dat die gespreksgenoot die kultureel-dominante verhaal in die vertrek inbring.

Die uitwerking van probleemgesentreerde stories op mense se lewens, kan in die konteks van 'n geëksternaliseerde gesprek plaasvind (Nichols & Schwartz 1991:145). Die terapeut vra eksternaliserende en dekonstruktiewe vrae en sluit by die taal van die gespreksgenoot aan. Dus moet die probleem eerstens geëksternaliseer en daarna vrae oor die probleem aan die gespreksgenoot gestel word. Sodra 'n probleem "buite" die persoon geplaas word, kan die persoon besluit wat om daarmee te doen. Die probleem kan 'n ander naam kry (positief geherformuleer) of die probleem kan uit die persoon se lewe geskop word (Freedman & Combs 1996:59).

Sodra 'n probleem buite die persoon geplaas is, kry die gespreksgenoot dikwels kans om op sterkpunte te konsentreer en slaag sodoende daarin om nie die probleem weer in sy of haar lewe in te nooi nie. "Externalizing conversations make it possible for many people to experience themselves as choosing responsibility for the first time" (Freedman & Combs 1996:63). Dus, wanneer *'n probleem iemand definieer*, is dit amper 'n verlore saak, maar wanneer *'n probleem geëksternaliseer word*, kan die persoon besluit hoe hy of sy daarteenoor gaan optree.

- Nog 'n bousteen is die bekende term wat White (1989) gebruik, te wete "unique outcomes". (Hierna word na dié term as unieke uitkomst verwys). Wanneer die landskap van die probleem wyer oopgemaak is, deur die gevolge wat dit op die lewe en verhoudings van die betrokke mense het, ontstaan daar gapings waarin unieke uitkomst mag verskyn. Die terapeut begin vrae vra oor die uitwerking van die probleem op die lewe van die gespreksgenoot, en so dikwels word ontdek dat mense se lewens baie meer verhale het as wat uit die probleem afgelei kon word. "Unique outcomes or opening are doorways to alternative stories" (Freedman & Combs 1996:68).
- Verder is dit belangrik dat die die gespreksgenoot voortdurend daaraan herinner moet word dat hy of sy belangrik en uniek is en moet voortdurend uitgenooi word om te praat.

'n Gespreksnoot het dit op 'n keer so mooi gestel: "What I've learned in therapy, is to speak my mind, because others don't know if I don't tell them and not speaking feels horrible" (Freedman & Combs 1996:76).

5.3 Die beskrywing van twee benaderings

5.3.1 Julian Müller: Om tot verhaal te kom: Pastorale gesinsterapie (1996)

Die twee benaderings wat bespreek word, is dié van Müller (1996,1998) en Freedman & Combs (1996). Die model en metode van Julian Müller (Om tot verhaal te kom: Pastorale gesinsterapie, 1996) word kortliks weergegee. Daarna word die ongepubliseerde manuskrip van Müller (Reisgeselskap: Die kuns van verhalende gesprekvoering, 1998) verder bespreek.

Müller (1996:97) gaan van 'n geïntegreerde model uit, wat beteken dat die verskillende skole van die gesinsterapiebeweging tot 'n werkbare pastorale model, wat aan die ekohermeneutiese paradigma getrou is, geïntegreer word. "'n Model van *pastoraal-narratiewe betrokkenheid* bied, na my mening, die beste moontlikhede tot integrering van al die fasette" (Müller 1996:98). Ek stem daarmee saam dat Muller se model moontlikhede bied, om gesinne waarin kindermishandeling voorkom, te begelei.

Müller (1996:98) gebruik twee begrippe om die pastorale gespreksituasie te rig, naamlik *agenda* en *prosedure*. Die agenda lê meer op die oppervlakte en gee 'n aanduiding hoe die gespreksproses vorder. Die prosedures lê onder die oppervlakte en word nie met die gesin bespreek nie, want dit is die "gereedskap" van die pastorale gesinsterapeut.

- Die agenda

Die agende-gedeelte bevat vyf bewegings in 'n sirkulêre proses. Die vyf bewegings is:

- 'n Verhaal van *nood*
- 'n Verhaal met 'n *storie (verlede)*
- 'n *Verduisterde toekomsverhaal*
- *Herstrukturering* van die verledeverhaal
- *Rekonstruksie* (verbeelding) van 'n toekomsverhaal.

Volgens hierdie benadering word 'n storie van 'n persoon nie vir inligting gebruik nie, maar word dit verander (geherinterpreteer en geherstruktureer). Gesinspatologie word ten opsigte van 'n doodgeloopte storie gedefinieer (Müller 1996:101). Verandering vind plaas, wanneer die doodgeloopte storie en die onontwikkelde toekomsstorie in één storie ontwikkel.

Müller (1996:104) stel dit duidelik dat die terapeut *vyf groot bewegings* moet uitvoer:

- Hy moet die gesin help om die storie van nood (die vasgeloopte storie) so volledig as moontlik te verwoord. Dis die "skoer" wat druk of die pyn wat martel.
- Hy moet die gesin lei om die storie van die verlede (gesinne van herkoms) te vertel.
- Hy moet die gesin daarin begelei om die storie van die toekoms te vertel, sodat die verduisterde toekomsbeeld na vore kan kom. Die deurvloei van die verledeverhaal na die toekomsstorie, help 'n nuwe teenwoordige storie skep.
- Hy moet die verledeverhaal herstruktureer. Met positiewe herstrukturering en nuwe punktiasies word 'n meer aanvaarbare storie geskep.
- Hy moet die toekomsverhaal rekonstrueer. Deur verbeelding moet daar nou 'n nuwe toekomsbeeld geskep word. Die hergestruktureerde verledeverhaal maak dit moontlik.

- Die Verhaal van God neem 'n baie natuurlike plek in. "God se storie kan 'n gesin help om verlede- en toekomsstories so te herstruktureer dat dit verbindingskanale oopmaak, en dit laat mense in die hede verander" (Müller 1996:105).

In hierdie model, volgens Müller (1996:105), word nie met veranderingstegnieke, psigologiese sosiologiese of teologiese veranderingstegnieke gewerk nie. Die standpunt is dat 'n storie met 'n vloei van die verlede na die toekoms, self die veranderingsagent is. Om jou verhaal te vertel, is nie net die vertel van 'n klomp feite nie, maar die verbalisering van ervarings (Müller 1996:117).

- Die prosedures

Die prosedures sluit 'n aantal tegnieke en metodes, wat by enige van die agendapunte kan aanpas, in. Alhoewel Müller (1996:99) erken dat tegnieke en metodes uit die hoofstroomgesinsterapiemodelle, binne die sosiaal-konstruksionistiese paradigma, bevraagteken kon word, gaan hy tog van 'n inklusiewe benadering uit. Onder die prosedures beskryf Müller (1996:100) die volgende:

- Die sirkulêre verhaal
- Die kronologiese verhaal
- Die grafiese verhaal
- Die ekosistemiese verhaal
- Die geëksternaliseerde verhaal
- Die geloofsverhaal
- Die hipotetiese verhaal
- Verantwoordelikheid vir die verhaal
- 'n Rituele verhaal

- **Sirkulêre verhaal**

As daar verandering by een lid kom, raak dit al die ander gesinslede. Deur 'n verhaal sirkulêr te herformuleer, word aan die gesin 'n groter medeverantwoordelikheid gegee (Müller 1996:142). Saam met sirkulariteit gaan ook die term neutraliteit. Dit dui op meervoudige partydigheid van die terapeut waar hy met sy eie partydigheid vrede gemaak het (Müller 1996:143). Eers dan kan die terapeut sirkulêre vrae tot hul reg laat kom.

- **Kronologiese verhaal**

Hierdie verhaal wil die kronologiese gegewens interpreteer. Die terapeut lei die gesin om op 'n bepaalde ordelike wyse die kronologiese verloop van die storie weer te gee (Müller 1996:145). Müller (1996:146–149) meld twee verwysingspunte wat die terapeut kan gebruik om die gesin te lei om hulle kroniek weer te gee. Die een is die *lewensiklus* van die gesin en die ander is die *oorgange* waardeur 'n gesin beweeg. Die lewensiklus is 'n organisatoriese tema waarvolgens die gesin se groei deur verskillende stadiums kan beweeg en beoordeel kan word. Die oorgange is die normale lewensiklusoorgange, soos huwelike, geboortes en sterftes, wat in elke gesin voorkom (Müller 1996:149).

Daar is ook unieke oorgange wat elke gesin anders maak, soos die geboorte van 'n gestremde kind, 'n miskraam of gevangenisskap. Veranderinge is volledig deel van die lewe en kan nie vermy word nie. Elke gesin reageer net anders daarop. Elke gesin se smart, vreugdes en geheime vind uitdrukking in stories.

- **Die grafiese verhaal**

Müller (1996:151) gebruik graag twee grafiese metodes, naamlik die *genogram* en die *ekokaart*. " 'n Genogram is 'n diagram van familie- of gesinstrukture wat gebruik word om patrone en temas binne die familie oor drie of vier geslagte te verhelder" (Müller 1996:151).

Familiebande, ouderdom, geslag en mylpale kan maklik aangetoon word. In gesinsterapie is dit veral bruikbaar om al die gesinslede by die teken daarvan te betrek. (Kyk bylaag C vir die genogramsimbole volgens McGoldrick & Gerson 1989:165 soos deur Müller 1996:153 verwerk).

In my eie benadering speel die genogram 'n belangrike rol. 'n Gesin reflekteer oor die familie-van-oorsprong verhaal en kom so tot duideliker selfverstaan en kan in die lig hiervan 'n nuwe verhaal konstrueer.

Volgens Müller (1996:151) is die genogram 'n grafiese kaart van familie- of gesinstrukture wat gebruik word om temas en patrone binne die familie oor drie of vier geslagte te verduidelik. Op hierdie grafiese kaart word die ontwikkelingsfases van die gesin in 'n historiese en sistematiese perspektief uitgebeeld.

Die genogram word in my eie benadering as 'n instrument gesien wat deurgaans in die terapeutiese proses 'n rol speel om die storie van die gesin of gespreksgenoot, te vertel en te herskryf. "Familiebande, ouderdom, geslag en mylpale soos geboortes, huwelike, egskeidings en sterftes kan maklik op die genogram aangedui word" (Müller 1996:151).

Gesinslede kry die geleentheid om hul verhaal te vertel ten opsigte van mites, geheime, waardes, tradisies, verhoudingsdriehoeke, konflikte en lojaliteite. Die selfverstaan en inligting wat so vrykom, skep 'n veilige ruimte waarbinne die terapeutiese proses kan afspeel, sonder dat emosionele reaksies die botoon voer.

Die ekokaart fokus op betrokkenheid van die gesin buite gesinsverband. Die gesin is deel van 'n groter konteks en die ekosistemiese benadering roep 'n verskeidenheid interafhanklike data op (Müller 1996:156).

- **Die ekosistemiese verhaal**

In hierdie beweging word die gesin gehelp om die betekenis en invloed van die ekosisteem op hulle gesin te verstaan. Die gesin se verhaal speel in die groter sosiale verhaal en omgewing af. Elke gesinslid se storie en identiteit word deur die gesinsidentiteit gevorm en die wyer kultuuridentiteit gevorm. Dit is soos 'n ineengestremde spinnerak, waar die geringste beweging die hele spinnerak beïnvloed (Müller 1996:160).

Elke individu ontwikkel oor die jare, 'n eie persepsie en vooroordele oor allerlei sake. Om eerlik oor jou eie vooroordele te wees, is in terapie van kardinale belang. Stereotipes en vooroordele maak 'n pastoraat van narratiewe betrokkenheid onmoontlik (Müller 1996:161).

- **Die geëksternaliseerde verhaal**

Die vyfde beweging van die gespreksagenda het die herstrukturering van die verledeverhaal voor oë. Die metode wat hier, volgens Müller (1996:165), bruikbaar is, is ekternalisering. Hy haal White aan wat hierdie metode ontwikkel het. White (1989:5) sien ekternalisering as die objektivering en personifiëring van probleme. Probleme word as 'n aparte entiteit beskou en so hanteer. Jy staan as't ware in verhouding met die probleem en ervaar dit as bedreigend of belemmerend. Mense word in staat gestel om hulle los te maak van dominant destruktiewe probleemstories. Sprankelende gebeure, wat die begin van 'n nuwe verhaal is, moet herontdek word en White (1989:7) verwys hierna as "unique outcomes."

Probleme beïnvloed nie net die individu nie, maar ook al die verhoudings waarin die individu staan. Die twee groepe vroe van White (1989:8–28) gaan eerstens oor wat die invloed van die probleem op die individu en dié se verhouding is en tweedens oor die invloed wat die individu op die lewe van die probleem het. Müller (1996:171) beskryf 'n mooi voorbeeld om vir persone te toon dat hulle eintlik in die verlede sterk en bevoeg genoeg was om die probleem op te los. "Ek moet julle gelukwens dat julle dit tot dusver reggekry het om julle geloof te beskerm."

Die toekomsverhaal word hieruit gekonstrueer en die individu moet sy oorwinning vier en dit met iemand gaan deel.

Müller (1996:167–171) haal 'n artikel deur O'Hanlon (1994:19–29) aan, waarin die proses van eksternalisering kortliks verduidelik word.

- Eerstens moet die probleem 'n *naam* gegee word.
- Tweedens moet die probleem gepersonifieer en negatiewe aanvalle en eienskappe met die probleem verbind word.
- Derdens moet vasgestel word op *watter wyses die probleem destruktief, oorheersend en ontmoedigend* ervaar word. Onthou dat die probleem skelmstreke uithaal, beïnvloed, nooi, vertel, oortuig en probeer ontwig.
- Vierdens moet *situasies en geleenthede herroep* word toe die persoon of gesin nie deur die probleem ontmoedig of gedomineer is nie. Daar was kere wat die persoon dit reggekry het om die probleem bevredigend op te los. Daar het 'n bepaalde beïnvloeding op die probleem plaasgevind.
- Vyfdens soek die terapeut saam met die gespreksgenoot of gesin na historiese bewyse wat van *sterkte en die potensiaal* om die probleem op te los, getuig. Daar word na stories uit die verlede gevra, om te bevestig dat die persoon of gesin bevoeg en sterk genoeg is om die probleem te hanteer.
- Sisdens begin die terapeut saam met die persoon of gesin oor hulle toekoms en vermoë tot probleemoplossing, spekuleer. “As jy so aanhou om weerstand te bied teen depressie, hoe sal jou lewe oor twee jaar lyk?” (Müller 1996:171).

- In die sewende plek moet daar 'n *gehoor* wees wat die nuwe storie of identiteit kan toejuig. 'n Probleem ontstaan binne 'n sosiale konteks en hierdie sosiale konteks moet verder vir die nodige ondersteuning ingespan word. Familie, vriende of die geloofsgemeenskap wat die persoon of gesin ken, moet geïdentifiseer word. Die ideaal is dat daar vir iemand vertel word wat reeds bereik is, sodat hulle in die nuwe of alternatiewe storie kan deel.

- **Die geloofsverhaal**

Daar moet op die samehang tussen begrip vir die eie lewensgeskiedenis en geloof, in die pastorale gesprek gefokus word. Soos Müller (1996:173) tereg sê gaan dit hier oor die geloofsverhaal as metode. Die groter geloofsgemeenskap se verhaal en die verhaal van die individu kom in spanning en die pastor moet hierdie proses fasiliteer. Die pastor wat in 'n egte en voortgaande geloofsverhouding met God staan, slaag daarin om hierdie proses met omsigtigheid en wysheid te fasiliteer (Müller 1996:174).

Deur 'n *hermeneutiese proses* word dit vir die individu of gesin moontlik om hul eie lewensverhaal in die lig van God se verhaal te interpreteer (Müller 1996:174). Die Skrif en gebed kan op die regte tyd en plek baie effektief en koersveranderend wees. "Maar beide die Christen en die Christelike geloofsgemeenskap ontdek hulle identiteit in die narratiewe geskiedenis van Jesus van Nasaret" (Müller 1996:175).

Müller (1996:175) gaan verder en sê dat twee dinge in pastorale gesinsterapie moet gebeur. Die een is dat die gesin se verhaal geïnterpreteer en met die geloofsgemeenskap se verhaal in verband gebring moet word en tweedens moet die gesin se verhaal teen die agtergrond van die verhaal van Jesus gelees word. Dit is baie belangrik dat daar geloofsintegrasie in die verhaal van nood, plaasvind.

'n Verdere saak van belang, is die oordra van geloofswaardes. Dit kan slegs deur 'n diepgelowige pastor, wat uit en volgens die Skrif lewe, plaasvind. Dit gaan oor baie meer as tegnieke, taal en styl—dit gaan oor 'n pastor wat op 'n besonder wyse iets van God se teenwoordigheid bemiddel (Müller 1996:176).

In tye van absolute wanhoop en donkerte, is dit die pastor se roeping om mense oor die toekoms en die Christelike hoop wat in hulle leef, te laat droom. 'n Toekomsverhaal wat sin maak en realisties is, word gekonstrueer en dit is wat die evangelie bied (Müller 1996:177).

- **Die hipotetiese verhaal**

Müller (1996:179) verstaan 'n hipotese as 'n oop konstruk wat net die beginpunt van verdere navorsing wil inlei. 'n Hipotese moet sirkulêr en sistemies wees om van 'n oorsaak-gevolg denkskema weg te beweeg. Die hipotese wil die simptome in die gesin verduidelik en moet voortdurend hersien of, indien nodig, selfs geskrap word. 'n Hipotese bewerk twee belangrike sake Müller (1996:180):

- Dit bring organisatoriese ordening mee.
- Dit gee 'n aanduiding watter betekenis die simptomatiese gedrag, op 'n bepaalde tydstip, in die gesin kan hê. Dit stel die simptome in 'n ander lig en dit is die mees bruikbare verduideliking van die gesin op daardie tydstip.

Intuisie en kreatiwiteit is belangrike stalmaats van hipoteses en onontbeerlik in pastorale gesinsterapie (Müller 1996:182). Dit is vir die model van narratiewe betrokkenheid belangrik om daarop te let dat *'n hipotese nie 'n soort diagnose is nie*. "Dit is eerder 'n gemeenskaplike nuwe punktuasie wat algaande as 'n gedeelde konstruk vorm aanneem" (Müller 1996:182).

- **Verhaal en ritueel**

Müller (1996:183) skryf oor die belangrikheid daarvan om rituele in die pastorale konteks terug te bring. Die volgende feite oor rituele is van belang (Müller 1996:183–184):

- Dit is simboliese handeling waarby woorde en dade 'n rol speel.
- Dit het met kommunikasie as simboliese kommunikatiewe handeling te doen. Onder kommunikasie moet die verskaffing van 'n antwoord aan God oor 'n bepaalde gebeurtenis, verstaan word.
- Dit dui op formele en gestruktureerde handeling.
- Daar is dikwels 'n religieuse element by betrokke.

Müller (1996:185) gee 'n treffende definisie van 'n ritueel: " 'n simboliese, formeel gestruktureerde en dikwels godsdienstige kommunikatiewe handeling, waardeur 'n enkeling en/of gemeenskap 'n antwoord op 'n bepaalde gebeurtenis gee." 'n Ritueel help 'n persoon om te beseft dat hy nie in sy verdriet of geluk aan homself oorgelaat is nie. Dit help met die voortgang van die lewe en is 'n manier om 'n persoon deur die lewensiklus te help. Dit is veral tydens die verlies van 'n geliefde deur die dood, dat 'n ritueel waardevol is (Müller 1996:185). Dit is dus veral in krisis wat die volle waarde van 'n ritueel beseft word.

In die proses van vergifnis speel rituele 'n baie belangrike rol. Die oortreding van iemand teen my, kan volledig uitgeskryf, deurgewerk en dan verbrand word (Müller 1996:187). Rituele is 'n middel om bestaande emosies te erken en te struktureer.

- **Verhaal en empatie**

Volgens Müller (1996:196) is empatie om toe te laat dat 'n ander wese jou oor die drumpel van sy lewe trek. Dit is intense betrokkenheid wat werklike ontmoeting tussen mense moontlik maak.

- **Verhaal en verantwoordelikheid**

“Mense kan nie verantwoordelikheid vir hulle verlede en toekoms neem, indien hulle nie vry is om dit te doen nie” (Müller 1996:202). Mense is vry om besluite te neem en kan daarom verander. Elke persoon word opgeroep tot die aanvaarding van verantwoordelikheid.

J Müller: Reisgeselskap: Die kuns van verhalende gesprekvoering (1998)

Müller (1998) het 'n tweede ongepubliseerde manuskrip die lig laat sien met die titel en subtitel: “Reis-geselskap: Die kuns van verhalende gespreksvoering”. Hiermee wil Müller twee misverstande uit die weg probeer ruim. Volgens Müller (1998:1) is die twee misverstande eendersyds, dat die verhalende benadering nét om stories gaan en andersyds, dat 'n mens 'n letterkundige moet wees om die verhale vakkundig te ontleed. Die twee misverstande kan daartoe lei dat die verhalende metode té eenvoudig of andersins té moeilik beskou word (Müller 1998:1).

Elke mens is in haar lewe op pad. Hierdie oppad-wees, word volgens Müller (1998:4), deur die verhalende benadering ernstig opgeneem. Die narratief is 'n sleutel tot die verstaan van menswees en menslike ervarings.

Die oppad-wees van elke mens, veronderstel 'n verlede en 'n toekoms. Die mens probeer om by wyse van verhale, die verlede en die toekoms by mekaar te laat aansluit. “Wanneer ek iets vertel uit my verlede, is dit niks minder nie as 'n poging om my toekoms te konstrueer nie” (Müller 1998:5). Verhale in elke mens se geheue help so 'n persoon om sin uit die lewe te maak. Die verhalende benadering maak dit moontlik om die grein van die lewe te ontdek. Dit is 'n manier van doen, dink en besluit (Müller 1998:6).

Die mens neem die ervaringe van die verlede, organiseer dit dan in 'n storie en hierdie storie word 'n bousteen vir die lewensreis. In die narratiewe benadering lê die klem nie op feite nie, maar die betekenis en ervaring wat die gespreksgenoot aan daardie gebeure gee. “Die verhaal, soos wat dit deur 'n persoon hier en nou vertel word, word volkome ernstig geneem en aanvaar as haar ervaring” (Müller 1998:7).

Wanneer 'n persoon haar ervaringe so in storienvorm struktureer, kry dit betekenis. Die betekenis van 'n lewenstorie kan of vernietigend in 'n doodloopstraat wees, of 'n hoopvolle, bemoedigende storie vir die toekoms. 'n Krisis is volgens Müller (1998:8), 'n storie wat geen hoop vir die toekoms inhou nie, 'n doodgeloopte storie.

Müller (1998:8) benadruk dit dat die uitgangspunt van die verhalende benadering die *eenheid* tussen verlede, hede en toekoms is. Daar bestaan ook 'n inherente *spanning* tussen die verlede, hede en toekoms. Die mens organiseer hierdie eenheid en spanning, in die vorm van verhale wat vertel word. Die verhalende benadering wil hierdie verhale so ontgin dat dit as geherformuleerde verhale, nuwe betekenis en sin aan die lewe kan gee. Wanneer daar 'n harmonie tussen die verlede, hede en toekoms tot stand kom, is daar sprake van integriteit, gesondheid en volwassenheid (Müller 1998:9).

“Die narratiewe terapie berus op hierdie betekenisgewende krag van taal en verhale” (Müller 1998:12). Die gespreksgenoot se taalgebruik is die manier waarop sy uitdrukking aan haar ervaringe gee. Dit is 'n vertolking van wat in haar lewe gebeur. Die pastor is ingestel op gelyke en vrye kommunikasie (Müller 1998:14).

Müller (1998:15) lê klem op die nie-weet posisie van die pastor. Die pastor is bewus van sy eie verhaal en is 'n medeskrywer van 'n nuwe verhaal saam met die gespreksgenoot. 'n Eerlike verhalende pastor sal baie goed na die storie van 'n gespreksgenoot luister en óók goed na sy eie lewenstorie luister. Die oorvertel van my verhaal aan 'n simpatieke luisteraar, help my om 'n nuwe storie te konstrueer wat my toelaat om aan 'n beter toekoms te werk (Müller 1998:18).

Vervolgens laat Müller (1998:23) die kollig *op die toekoms* val. Mense word uitgenooi om hul toekomsverhale te konstrueer. In hierdie konstruksie van verhale is vooroordele en geykte interpretasies van die verlede, onvanpas. Die verlede mag nie vergeet word nie, want die verlede is die lens waardeur na die toekoms gekyk word.

Die pastor moet toelaat dat die gespreksgenoot haar oor die drumpel van sy lewe trek. Die ervaring van egte empatie word op hierdie wyse gevoed. Dit is altyd 'n vreugdevolle gebeurtenis om die wêreld van 'n ander te betree (Müller 1998:39).

Die algemene indruk van verhale, is dat dit oor die verlede gaan. Dis net die helfte van die waarheid. Müller (1991:41) sê dat elke verhaal 'n interpretasie van die verlede bevat en dat verhale reeds met die toekoms te doen het. "Deur die vertel van die verhaal, stel ons onself oop vir die toekoms" (Müller 1998:41).

Müller (1998:43) kom na my mening by die baie belangrike terapeutiese vraag: "Hoe kan die toekomsprentjie weer heelgemaak word sodat dit 'n dryfkrag kan word om te kan verander in die hede?" 'n Mens kan, volgens Müller, nie verander as jou toekomsstorie verduister is nie. Daar moet 'n verbeelding van 'n aanvaarbare toekomssituasie wees, waarheen die mens kan verander. Dit is net moontlik indien die verledestorie (verwysingsraamwerk) die deure na die toekoms oopmaak.

Müller (1998:44) merk tereg op dat die verhalende benadering aan twee uiterstes van terapie ontkom. Die *een benadering* wil die verlede onder 'n mat invee en net op die toekoms fokus. Daarmee word die eenheid tussen die verlede en die toekoms ontken.

Die *ander benadering* soek weer al die antwoorde in die verlede. Hierdie soort terapie kom nooit weg van die verlede nie en misken eweneens die eenheid tussen verlede en toekoms.

Die Christelike hoop, volgens Müller (1998:44) bou op die verlede, die verlede storie van Jesus Christus, maar verbeeld 'n toekoms waar Christus alles in almal sal wees en Sy beloftes sal waar maak. Hierdie verwysingsraamwerk help my om my verhaal in kongruensie met God se Verhaal te bring en my eie verlede verhaal af te handel. Die beloftes van 'n nuwe hemel en aarde help my om nou en hier te verander.

Die grootste gevaar van elke mens, is 'n toestand van hooploosheid (Müller 1998:45). As dit 'n lewenstema word, oordek sinloosheid die mens se lewe en word daar na hoop gesoek. Nie goedkoop hoop nie, wat nooit troos bring nie, maar die lewende hoop van die evangelie. Ek stem op hierdie punt met Müller (1998:45) volledig saam, as hy sê dat die pastor se terapie sonder hoop nie pastoraal is nie.

Die ergste vorm van lyding wat pastors moet bestry, is hooploosheid. Hooploosheid bevat 'n element van desperate moedeloosheid, wat 'n persoon maklik in depressie kan laat verval. In 'n toestand van hooploosheid is die versoeking groot dat die gespreksgenoot haarself wysmaak dat die oplossing in die mens self geleë is. Die gespreksgenoot kan dan op 'n oormoedige of desperate manier die probleem hanteer (Müller 1998:46). Nie een van hierdie hanteringswyse laat die hooploosheid opklaar nie, want Christelike hoop beteken om alles van God te verwag. "En wanneer 'n mens alles van God verwag, doen jy twee dinge: Jy wag en jy doen (Müller 1998:46).

Die Christelike hoop bied nie maklike, eenvoudige oplossings nie. Oormoedigheid en desperaatheid is die makliker oplossings. Müller (1998:47) sê dat oormoedigheid nie net die werklikheid van sonde rekening hou nie en dat desperaatheid nie rekening hou met die werklikheid van God nie. Die ongelowige se lewensingesteldheid wil of alles self doen, of alles oorgee en op 'n ashoop gaan sit.

Wanneer 'n gespreksgenoot se oplossings nie werk of 'n antwoord gee nie, beleef sy 'n doodgeloopte storie. 'n Persoon in 'n doodgeloopte storie is afgesny van sy verlede en toekoms (Müller 1998:49). Elke mens se lewenstorie speel in 'n sosio-kulturele konteks af. Dit gebeur dikwels dat die mense se storie in konflik met die sosio-kulturele verhaal is. Die sosio-kulturele verhaal word veral vandag deur die media en televisie gevorm (Müller 1998:50).

In verskeie terapeutiese benaderings is die neiging om krisisse net so gou as moontlik op te los. Terapeute verval gou-gou in die versoeking om vinnige advies en oplossings aan te bied. Dit word 'n korttermynhantering van 'n krisis, wat nie opgelos word nie (Müller 1998:52). Mense kom juis na 'n pastor toe, omdat die kitsoplossings nie gehelp het nie.

In Jakobus 1:2–4 word die heilsame uitwerking van beproewinge genoem. Müller (1998:53) is reg as hy hierby aansluit en sê dat krisisse die mens se lewe verryk en versterk in die geloofsopbouproses. In 'n krisis leer die pastor en gespreksgenoot om op die Here te wag en nie om die krisis so gou as moontlik op te los nie. Deur krisisse heen kom die mens by 'n beter toekoms uit.

Die pastor moet, in die woorde van Müller (1998:59), soos 'n speurder soek na versteekte oplossingspotensiaal. Die pastorale proses is 'n hermeneutiese proses waarvan die uitkoms onbekend is.

5.3.2 Freedman & Combs: Narrative Therapy: The social construction of preferred realities (1996)

Volgens my het Freedman & Combs (1996) daarin geslaag om 'n goeie oorsig oor die narratiewe benadering, asook goeie riglyne vir gebruik daarvan in die praktyk, te gee. Hier volg 'n aantal belangrike riglyne wat vir my vormend was:

- Met narratiewe stories word die lewe wat mense leef, bedoel. Dit is nie stories oor die lewe nie, dit *is* die lewe soos ons dit ken.
- Die rolle wat gesinslede in die gesin van herkoms speel, noodsaak dikwels dekonstruksie. As 'n vrou/dogter in 'n gesin is waar sy as die man se besitting beskou en hanteer word, kan enige vorm van mishandeling voorkom. Die behoefte om as 'n mens gekoester te word, ontbreek.
- 'n Baie sterk patriargale gesagsfiguur (die man), kan daartoe bydra dat al die gesinslede in vrees, angs en onsekerheid lewe. Dit kan sosiale isolasie en hulpeloosheid meebring, wat aanpassing in 'n intieme verhouding belemmer.
- As 'n gesinslid oordadige kritiek, neerhalende opmerkings en verwerping moet verduur, ervaar so 'n persoon emosionele bankrotskap, 'n minderwaardigheids- en 'n nutteloosheidsgevoel, wat weer tot 'n swak selfbeeld kan lei.
- Dit is noodsaaklik vir die gespreksgenoot in terapie om te onthou dat 'n aantal dinge wat ons in die wêreld vrees, nie soveel saak maak nie (Freedman & Combs 1996:86) en dat dit belangrik is om hardop te sê wat jy moet gaan doen. "It becomes more real when you say it out loud" (Freedman & Combs 1996:87).
- Dit is belangrik dat die terapeut sy intensie sal onthou: "... not to co-construct stories that represent or describe experience, but to co-construct stories through which people can live in preferred ways" (Freedman & Combs 1996:88). Die gespreksgenoot begin dan 'n nuwe storie leef en nie slegs vertel nie.
- Die verhaal wat 'n gespreksgenoot met die terapeut deel, is uniek, persoonlik en kosbaar. Ons weet nie waarheen die persoon ons lei nie. "We can only co-author a story a piece at a time" (Freedman & Combs 1996:88). Dit vra *intense omgee en betrokkenheid* by elke stukkie van die storie wat ontwikkel.

Anderson (1993) lê klem daarop dat die terapeut bedag moet wees op die verbale en nieverbale kommunikasie van die gespreksgenoot, sodat vrae oor die ervarings wat die grootste betekenis dra, gevra kan word.

Die terapeut moet te alle op die uitkyk wees vir unieke uitkomst (Freedman & Combs 1996:89). Van die vrae wat gevra kan word, is:

- Vertel van die kere toe jy dit reggekry het om...
 - Was daar kere toe jy in staat was om jou humeur te beheer?
 - “Ek hoor jy sê dat die mishandeling jou hulpeloos en ‘n nikswerd gemaak het en dat jy nou een van die abnormales in die gemeenskap is. As ek mense wat jou goed ken, oor jou sou uitvra—wat dink jy sou hulle van jou sê?”
- Vra gespreksgenote voortdurend uit *oor die uitwerking/gevolge wat die probleem op hul lewens en verhoudings het*. Onthou ook om die persoon te vra wat sy invloed op die lewe van die probleem is. “Has there ever been a time when the problem tried to get the upper hand, but you were able to resist its influence?” of “Have you ever been able to escape the problem for even a few minutes?” of “Is the problem *always* with you?” (Freedman & Combs 1996:91).
 - Nadat die unieke uitkomsvraag ‘n opflikkering gebring het, kan die terapeut die volgende vrae vra:
 - Is jy verbaas daaroor?
 - Sou jy meer hiervan in jou lewe wou hê?
 - Dink jy, hierdie is ‘n goeie of slegte ding in jou lewe?

- Wees versigtig om *nie te vinnig te wil beweeg* in die konstruksie van 'n nuwe storie nie. Veral by mishandeling kan daar te vinnig beweeg word, of die terapeut kan in die versoeking kom om in onnodige detail, wat die gespreksgenoot nie vrylik gedeel het nie, te verval (Freedman & Combs 1996:92).
- Wanneer die unieke uitkoms of helder oomblik aangebreek het, word die gespreksgenoot genooi om dit in 'n *alternatiewe storie* te ontwikkel. "Remember that a big part of what lets new stories make a difference in people's lives is that, in telling them to other people, a performance of meaning occurs" (Freedman & Combs 1996:93). Met die nodige respek en gefokuseerde aandag, sal mense dit maklik en natuurlik vind om gebeurde, soos dit vertel word, te herleef.
- Moedig die gespreksgenoot aan om genoeg detail oor 'n gebeurde te gee, want dit maak hulle intens betrokke en laat hulle die gebeurde herleef. "We think that in countering the effects of a problem-saturated story, it is important to develop as rich, detailed, and meaningful a counterstory as possible" (Freedman & Combs 1996:94). Dit help baie om mense te vra wat hulle dink, doen en voel en wat ander mense dink. "And we have also found it helpful to ask about seeing, hearing, and feeling" (Freedman & Combs 1996:95).
- Elke storie bevat 'n *aantal karakters*. Elke karakter het 'n ander blik op dieselfde gebeurde. "Changing point of view almost always brings out different details, different emotions, or different meanings" (Freedman & Combs 1996:95). Laat die gespreksgenoot deur ander se oë kyk en sê wat hulle wou sê. "Wat sal jou vrou in jou waardeer? Wie sou voorspel dat jy enduit sou volhou?"
- Laat die klem op vrae, wat op *kontekste buite* die probleemgesentreerde storie konsentreer, val. As die storie in 'n spesifieke vertrek van die ouerhuis afgespeel het, kan die konteks van die skool, vriende se huise en die sportveld gebruik word om die probleemstorie in 'n ander lig te sien.

- 'n Baie belangrike vraag is wat die gespreksgenoot gedoen het om 'n eie *identiteit* te skep, in plaas daarvan dat die probleem tot identiteitvorming gelei het. Vrae in die verband is: "Hoe het jy dit reggekry?" (Freedman & Combs 1996:97).
- Nog 'n belangrike vraag is die betekenisvraag. Mense word uitgedaag om op mense, motiewe, waardes, norme, implikasies, begeertes, intensies en "commitments" te reflekteer. "Wat is die betekenis van soveel sukses (reeds deur die mishandelde persoon bereik) ten spyte van die mishandeling? "Die betekenis is dat ek nooit gaan lê het nie en deursettingsvermoë het."
- Die nuwe verhaal wat tussen die terapeut en gespreksgenoot gekonstrueer word, het 'n invloed op die persoon se toekoms. "As people free more and more of their pasts from the grip of problem-dominated stories, they are able to envision, expect, and plan toward less problematic futures" (Freedman & Combs 1996:101).
- Die opmerking van Freedman & Combs (1996:113) oor vrae wat die terapeut vra, is belangrik: "The biggest difference is that we ask questions to generate experience rather than to gather information. When they generate experience of preferred realities, questions can be therapeutic in and of themselves." Op hierdie wyse is dit interessant hoeveel keer 'n gespreksgenoot die volgende opmerking maak: "Ek het nog nooit so daaraan gedink nie..." en "Ek het dit nie geweet, totdat jy die vraag gevra het nie."
- 'n Terapeut se waardes vorm die vrae wat gevra word. Maak seker dat begryp word wat die gespreksgenoot regtig sê.
 - "Is dit waaroor jy graag wil praat?"
 - "Help die gesprek jou?"
 - In watter opsig help dit jou?"

- Waak teen uitsprake, want dit vra nie vir antwoorde nie, maar verskaf dit (Freedman & Combs 1996:118). Die gespreksgenoot bepaal die rigting van die gesprek; die terapeut ontlok net 'n respons en dwing nie die gesprek in 'n rigting nie... "we are not asking questions from a position of pre-understanding" (Freedman & Combs 1996:118).
- Die posisie van nie-weet en nuuskierigheid is 'n belangrike posisie vir narratiewe terapie, maar die terapeut het ook doelwitte wat bereik moet word. Freedman & Combs (1996:118) beskryf hul doelwit, wat deur my ondersteun word, soos volg:

We hope to engage people in deconstructing problematic stories, identifying preferred directions, and developing alternative stories that support these preferred directions. The narrative metaphor shapes our curiosity, but doesn't stifle it.

Alle vrae wat in die terapeutiese proses gevra word, word vanuit 'n posisie van respek, nuuskierigheid en openheid gevra. Die vrae help die terapeut om helder en duidelik oor die proses van narratiewe terapie te dink.

5.4 Refleksie op die modelle van Müller en Freedman & Combs

Die model en metode van Müller (1996) het groot betekenis vir my gehad en daar sal vervolgens op veral twee sake gefokus word. Ek is van mening dat Müller eerstens daarin slaag om die verskillende skole van die gesinsterapiebeweging, suksesvol te integreer. My blootstelling aan hierdie verskillende skole gedurende my M-studie, het die besef laat ontstaan dat elke skool 'n kosbare bydrae tot die gesinsterapeutiese veld gelewer het.

Müller het daarin geslaag om 'n eindproduk daar te stel wat deur enige pastor met groot vrug in terapie aangewend kan word. *Tweedens* is Müller se fokus op terapie as *pastorale* gesinsterapie, die vervulling van 'n behoefte wat oor jare by pastors bestaan het. Die deeglikheid waarmee hierdie aspek aangepak is, doen die pastoraat 'n eer aan.

Na blootstelling aan die narratiewe benadering, soos dit onder andere in die werk van Freedman & Combs (1996) uiteengesit is, was die eenvoud van hul gespreksvoering en vraagstelling, asook die belangrike rol wat die gespreksgenoot en die pastor inneem, opvallend. Dit het my tot selfevaluering gedwing, waar dit duidelik geword het dat 'n integrering van Müller en Freedman & Combs se werkswyse, baie effektief in die begeleiding van die gesin, waarin kindermishandeling voorkom, gebruik kan word.

'n Leemte in die werk van Müller, is die agenda met prosedures wat maklik vanweë die voorskrywende aard daarvan die pastor 'n gevoel van onmag en onbevoegdheid mag gee. Die gevoel van onmag en onbevoegdheid is daarin geleë dat heelwat kennis en praktiese ondervinding so te sê veronderstel word. Na bestudering van die boek en toepassing daarvan in die pastoraat, het die gevoel ontstaan dat sekere belangrike sake agterweë gelaat is. Daar kan so op die werkswyse gekonsentreer word, dat die spontane vloei van die storie belemmer kan word. Sy jongste uitgawe het egter hierdie leemte aangevul.

By die werk van Freedman & Combs het die struktuurloosheid daarvan opgeval, wat tot onsekerheid gelei het, vanweë 'n gebrek aan die *pastorale* gesinsterapie. Die Verhaal van God het nie deel van die nuwe konstruk gevorm nie. Alhoewel ek dit nêrens in hul boek gelees het nie, kry ek die indruk dat hulle 'n waardevrye—“anything goes”—posisie kan inneem.

Op grond van verworwe agtergrondkennis gebruik ek die narratiewe benadering met die gebruikmaking van die genogram as instrument. Dis 'n benadering waarin gespreksgenote tot groter selfverstaan en verstaan van mekaar (as gesin) kom. Daar word nie 'n vaste struktuur gevolg nie, maar die proses verloop soos volg:

- **Die noodstorie**

- “Joining” en die skep van ‘n vertrouensituasie;
- Elke gespreksgenoot omskryf die probleem en spel hul verwagtinge uit;
- Die probleem word geëksternaliseer ;
- Die probleem kry ‘n naam;
- Daar word reeds na unieke uitkomstes gesoek;
- Die genogram is reeds getrek.

- **Die verlede storie**

- Vanuit ‘n narratiewe paradigma word die lewensverhaal aan die hand van die genogram ontgin.
- Die dominante verhaal word aan die kaak gestel;
- Die genogram word as instrument gebruik ;
- Herhalende temas en mites word geïdentifiseer en gedekonstrueer.

- **Die toekomsstorie**

- ‘n Alternatiewe (preferred) storie begin vorm aanneem. Die verhaal word gewysig;
- Toeskouers (gesin, familie en vriende) word geïdentifiseer om die persoon te ondersteun en aan te moedig en hulle keuse van dominante storie te bevestig;
- Die hele terapeutiese proses word deurlopend teen God se Verhaal, binne die konteks van die betrokke geloofsgemeenskap vertel.

- **Die belangrikheid van vrae**

Die pastor reflekteer saam met die gespreksgenoot die hele pastoraal-terapeutiese proses. Die alternatiewe stories word herbevestig en gevier. Die positiewe veranderinge word uitgespel.

In die hoofstuk is daar heelwat vrae aangehaal wat met groot vrug in terapie gebruik kan word. Ek sou graag die twee vrae van die oplossing-gefokusde benadering wou beklemtoon. De Shazer (1985) praat van die “miracle question” en die “exception question.”

- Die wonderwerkvraag word soos volg gevra: Gestel een nag, terwyl jy vasgeslaap het, vind daar 'n wonderwerk plaas en die probleem is opgelos, hoe sal jy dit weet? Wat sal anders wees?

Dit is asof hierdie vraag mense in die probleem-oplossing-proses aktiveer, deur 'n duidelike visie van hul doel daar te stel. “It also helps clients look beyond the problem to see that what they really want may not be the eradication of the problem per se, but instead to be able to do the things that the problem is obstructing” (Nichols & Schwarz 1991:484).

- Die uitsonderingvraag is daarop gemik om die kere te identifiseer toe die gespreksgenoot instaat was om die probleem bevredigend op te los. Die probleem word so minder oorheersend en teenwoordig en meer kontroleerbaar. Dan kan daar makliker strategieë ontwikkel word om jou doelwitte te verwesenlik. 'n Geringe verandering is gewoonlik al wat nodig is, omdat dit in groter verandering kan sneeubal (Nichols & Schwarz 1991:485).

Hoofstuk 6: Die verhale van gesinne en die narratiewe benadering

6.1 Inleiding

Ek wil graag in hierdie hoofstuk by verhale van gesinne waain kindermishandeling voorkom, stilstaan. Alhoewel die klem op seksuele en fisiese mishandeling val, beteken dit nie dat verwaarlosing en emosionele mishandeling nie voorkom nie. Dit beteken eerder dat 'n waterdigte skeiding tussen die verskillende vorms van mishandeling nie moontlik is nie. Wanneer daar sprake van byvoorbeeld fisiese mishandeling is, kan aanvaar word dat die kind reeds aan emosionele kindermishandeling blootgestel was. Nie in een van die aangemelde gevallestudies was die aanmelding emosionele mishandeling nie. Gevalle van verwaarlosing is meestal na maatskaplike werkers verwys en ek kon derhalwe, nie self meewerk nie. Verdere navorsing op die genoemde terreine is van groot belang. Die tema van mag is na my mening, in alle vorme van kindermishandeling aanwesig.

Terapeutiese ervaring het getoon dat slagoffers van misbruik, na beheer oor hul lewens smag. Beheer is van hule weggeneem en die simptome dra daartoe by dat die beheer nie herwin kan word nie. Briere (1989:58) bevestig dit:

By definition, sexual abuse occurs in a context of powerlessness, intrusion, and authoritarianism. By the last we refer to relationships where there is a "one up" person who has some form of control or authority over a "one down" person.

Die uiteindelijke doel van terapie met slagoffers van misbruik, is om die siening te vestig dat die persoon bevoeg en sterk genoeg is om beheer oor die invloed en gevolge van mishandeling, uit te oefen.

Die narratiewe benadering kan effektief gebruik word om slagoffers van mishandeling te begelei. Juis omdat narratiewe terapie op die teorie van interpretasie gebaseer is en daar nie “regte antwoorde” vir die gespreksgenoot se probleem is nie, word dit vir die gespreksgenoot moontlik gemaak om saam met die terapeut aan ‘n nuwe realiteit te konstrueer. Die terapeut is nie die ekspert nie, maar het genoeg empatie en geloof in die gespreksgenoot om saam verskeie nuwe moontlikhede te interpreteer.

Die gespreksgenoot wat onder ‘n probleem ly, voel te kragteloos om die probleem op te los. Die probleem beheer en onderdruk die persoon. Narratiewe terapie lei die persoon tot die ontdekking van eie krag en stel die persoon in staat om ‘n eie lewensverhaal te skryf en te lees. Solank die probleem in beheer is, is die persoon net ‘n leser van sy of haar verhaal. Wanneer daarin geslaag word om met krag in verhouding met die probleem te staan, word die persoon ‘n skrywer en leser van sy of haar verhaal (White & Epston 1990).

Enige mens is tydruimtelik gebonde. Die plek is ‘n kultuur en tyd is ‘n geskiedenis. Binne die kultuur en geskiedenis word betekenis aan data wat waargeneem word, geheg. Namate ‘n persoon opgroei, vind betekenisgewing, wat deur die kultuur en die geskiedenis voorsien is, plaas. Sekere data word geïgnoreer, ander word op ‘n bepaalde wyse geïnterpreteer. Hierdie dominante storie van die kultuur en geskiedenis, maak van ‘n persoon ‘n leser van die teks.

Wanneer ‘n slagoffer van mishandeling se verhaal geskryf word en dit in konflik met die dominante storie is, vind aanmelding vir terapie plaas. “In therapy she hopes to realign herself with the dominant story by leaving ways she can write her personal and preferred story within the confines of the dominant story” (Baird 1996:6).

By kindermishandeling, is die volgende dominante stories sigbaar:

- **Gesinkultuur**

- Kinders respekteer hul meeders.
- Kinders moet hul gesin liefhê.
- Kinders moet gesien en nie gehoor word nie.

- **Liefdekultuur**

- As jy iemand liefhet, sal jy enige iets vir so 'n persoon doen.
- As jy iemand regtig liefhet, sal jy so 'n persoon tevrede stel en sal jy ook tevrede oor jou dade voel.

- **Geslagskultuur**

- Dogters moet na ander omsien.
- Goeie dogters het nie seks nie.
- Seuns word biologies deur seksuele begeertes gedryf en kan hulleself nie help nie.
- 'n Dogter moet nee sê vir seksuele aanslae. As sy nie "nee" sê nie, is sy verantwoordelik vir wat gebeur.

- **Ander**

- Grootmense maak nie kinders seer nie.
- Liefde word op baie maniere gewys.

Wanneer 'n volwassene (oortreder) 'n kind seksueel mishandel, is hy die draer van die dominante verhaal. Die kind het nie in dié storie enige outeurskap nie. Die geheimhouding wat dikwels hiermee saamgaan, verhoed dat die kind die storie kan verander. So 'n kind voel ongelukkig oor die gebeure, maar leer om dit te ontken. Die kind wantrou eie gevoelens of voel verantwoordelik vir wat gebeur het.

Die dominante verhaal versterk gewoonlik die oortreder se verhaal. Die slagoffer se eie subjektiewe ervaring is nie legitiem nie en die enigste geldige ervaring is dié een wat deur die dominante storie bevestig word. Die dominante storie van mishandeling, hou eintlik aan om die kind te “mishandel.”

6.2 Verhale van gesinne waarin seksuele mishandeling voorkom

Maxine Joy (1999:147) skryf 'n aangrypende artikel getitel *Shame on who? Consulting with children who have experienced sexual abuse*, dat mishandeling die *wanbalans van mag in verhoudings* is. “The more powerful take advantage of and exploit the less powerful, privileging their own needs and feelings over those of others” (Joy 1999:147). Sy skryf verder dat dit eintlik so maklik vir volwassenes is om hul gedagtes, kennis en behoeftes oor dié van kinders te laat seëvier.

Joy (1999:148) vertel die verhaal van Lindy wat jare lank seksueel deur haar pa mishandel is. Lindy het die mishandeling ontvlug deur voor te gee dat sy op 'n ander plek is en selfs die gebeure totaal uit haar gedagtes geweer asof dit nooit gebeur het nie. Lindy het besluit om nie meer met haar pa te praat nie. Nie een woord nie. Hopelik sou dit mense laat wonder wat fout is. Miskien sou iemand vra waarom sy nie met hom praat nie. As niemand vra nie, sal sy, as sy groot is, vir haarself vra, hoekom. Dan sal sy oud genoeg wees om iets daaraan te doen.

Joy (1999:148) maak 'n belangrike opmerking oor kindwees: “Childhood is characterised by a developmental journey that influences the meaning and responses available to children.” Kinders se ervarings en beskryings kan nie deur volwassenes se ervarings geïnterpreteer word nie. “This means that we fail to notice, honour and name unique acts of clever thinking, courage, determination and resistance which can enable the child to transcend the effects of abuse” (Joy 1999:148).

Die navorser ondersteun die siening van Joy, omdat hy dikwels in gesprekke met kinders genoodsaak was om deur die oë en ervarings van 'n volwassene, die kind se ervarings te probeer interpreteer.

In die samelewing word *kinders se regte, gevoelens en ervaringe ondergeskik aan dié van volwassenes gestel*. Seksuele misbruik speel binne hierdie konteks af. Dis 'n konteks van wanbalans tussen volwassenes en kinders ten opsigte van kennis, kognitiewe ontwikkeling, afhanklikheid, status, outoriteit, taalvaardigheid, lewenservaring, emosionele ontwikkeling en fisiese krag (Joy 1999:149).

Die volwassene kan hierdie posisie van mag en outoriteit maklik as 'n reg beskou, wat tot nadelige optrede teenoor kinders lei. "The result is that children are rendered vulnerable in their necessary developmental journey through childhood" (Joy 1999:149).

Joy (1999:149) haal Linnell & Cora (1993) aan om die politiek van mishandeling te benadruk. Dit word woordeliks aangehaal, ten einde begrip en kennis van mishandeling te bevorder:

Child sexual abuse consists of a set of subjugating practices or techniques of power perpetrated against the most vulnerable, dependent and impressionable members of our society. It involves the whole spectrum of dominant power/knowledge from brute force and inscription on the body to the most subtle and difficult to detect forms of manipulation.

Joy (1999:149) beweer dat dit uiters belangrik is om die politiek van mishandeling, in samehang met twee ander faktore te verstaan. Die *eerste faktor* is die *commitment* om kinders se betekenisgewing aan hulle lewens vanuit hulle gesigspunt en nie vanuit die volwassene s'n nie, te verstaan. Die *tweede faktor* is die begrip vir die politiek van ouer-kind verhoudings. "When we do this, we challenge interactional interpretations where abuse is regarded as symptomatic of overall family maladjustment and dysfunction" (Joy 1999:149).

Joy bevestig net dit wat in soveel publikasies oor hierdie onderwerp geskryf is, naamlik dat daar soveel klem op die krag en invloed van die probleem gelê word, dat mishandelde kinders die ervaring van ewige verdoemenis het. Benaminge soos die *bloedskande* en *gewelddadige* gesin, asook mites soos “kinders het die mag om volwassenes te verlei” en “die moeder moet blameer word”, is nie gegrond nie (Joy 1999, Kamsler 1990).

Uit Joy se artikel noem sy ook ‘n *derde faktor*, naamlik die erkenning dat seksuele kindermishandeling ‘n doelbewuste, beplande aksie is.

The abusing person coerces the child by either the application of trickery that masks the real nature of what is intended, or by instilling intense fear as to the consequences of refusing to co-operate” (Joy 1999:151).

Dit is die eerste treë na afpersing en terugbetaling. “Wat van al die goed wat ek vir jou gedoen en gegee het, tóé het jy nie nee gesê nie” (Joy 1999:151). Dit bring groot verwarring by die kind. Die oortreder kan die kind op baie maniere bederf, soos byvoorbeeld met uitstappies, geskenke en vleitaal.

‘n *Vierde faktor* is die rol wat vrees in seksuele kindermishandeling speel. Vrees verseker die voortbestaan van geheimhouding van die misbruik. Spoedig word die kind as medepligtige in die misbruikverhouding ingetrek. “Children eventually learn to feel responsible and carry the shame” (Joy 1999:151). Die bekendmaking van die mishandeling laat die kind medeverantwoordelik vir die wandaad voel en verskerp die vrees vir skande, dat niemand hulle sal glo nie en verwerping.

Die vrees dat iemand anders sal seerkry wanneer die wandaad aan die lig kom, vererger die worsteling van die kind, veral as ‘n geliefde familielid die oortreder is. “For some children the fear is about their own safety, of the safety of other family members” (Joy 1999:152). Die feit is dat kinders van volwassenes afhanklik is en geen mag het nie.

Gevolgtik is kinders baie beïnvloedbaar en sensitief vir die reaksie van volwassenes, wanneer mishandeling openbaar gemaak word. Kinders sal enige iets doen om aan die verwagtinge en behoeftes van volwassenes wat vir hulle belangrik is, te voldoen (Joy 1999:150).

Kinders ervaar egter baie skuld en skaamte as hulle nie die mishandeling bekend maak nie en vra hulself die vraag af waarom hulle nie vroeër vertel het nie. Dit is belangrik dat die terapeut vra wat die kind verhoed het om die wandaad aan die man te bring.

Joy (1999:150) vertel van Matthew wat lank deur sy oupa misbruik is en dit nie bekend gemaak het nie. Op die vraag wat hom weerhou het, het hy betrand geantwoord dat hy te lief vir sy oupa was.

Soms voel kinders weer sleg en skuldig omdat hulle die geheim van kindermishandeling bekend gemaak het. Joy (1999:150) vertel van Jane wat lank seksueel deur haar oupa (ma se pa) misbruik is. Haar ma het tydens elke gesprek baie gehuil en haar skaamte en hartseer oor haar pa se optrede te kenne gegee. Jane se ma het haat en woede by haar man aangeblaas. Die komende Kersgety en Kersete het soos 'n berg voor die ma gelê en die gesprekke oorheers. Joy het baie empatie met die ouers gehad, maar was meer bekommerd oor Jane se ervaringe. Hoewel Jane nou veilig teen die seksuele misbruik was, wou Joy weet watter betekenis Jane aan dit gee wat voor haar afspeel? Jane se woorde was: "If I didn't tell them, none of this would be happening" (Joy 1999:151).

Gesin A het vir terapie gekom nadat die buurman hul dogters gemolesteer en die kinders baie gedragsprobleme begin openbaar het. Hulle *noodstorie* het 'n gedetailleerde vertelling ingesluit hoe die buurman, onder die invloed van alkohol, die twee oudste dogters sou betas, waarna die dogters hulle ouers daarvan kom vertel het. Tydens hierdie gesprek is die probleem geïdentifiseer en benoem. Die naam van die probleem is "misbruik" genoem. Die buurman het hulle vriendskap *misbruik*, hulle dogters is *misbruik*, almal het *misbruik* gevoel.

Vanweë die feit dat Katrien se ma nie blyplek gehad het nie, het Katrien en Fanus laat besluit om haar in hulle drieslaapkamerhuis in te neem. Die ouma, wat 'n baie goeie verhouding met die oudste dogter gehad het, sou saam met die dogter in 'n kamer woon, terwyl die twee jonger sussies 'n kamer sou deel.

Volgens Katrien openbaar die kinders nou gedragsprobleme, as gevolg van die misbruik wat plaasgevind het. Nella wys geen emosies nie, baklei baie met Lena en kom glad nie met haar pa oor die weg nie. Sy en haar ma baklei dikwels en haar ouma is haar enigste vertroueling.

Lena is weer moedswillig, emosioneel en skryf vir haar ouers briefies om te sê sy is jammer as sy iets verkeerd gedoen het. Sy het 'n baie sterk verhouding met haar pa en kan dit nie verdra as haar pa en ma baklei nie. Sy kies altyd sy kant en kry hom jammer.

Anne word voorgetrek en kan niks verkeerd doen nie. Sy het 'n besonder sterk verhouding met haar ma en het tot op vyfjarige ouderdom die bed met haar ouers gedeel.

In 'n derde en vierde terapeutiese sessie is die invloed van die probleem op die gesin se lewens bespreek. Die misbruik het daarin geslaag om sy wortels diep in die gesin se lewens te vestig. Hulle is ongelukkig, verdeeld, onseker en 'n oormaat konflik en bakleiery kom voor.

Uit twee pragtige briewe van Nella en Lena, het dit geblyk dat hulle al daarin begin slaag om die misbruik as 'n probleem buite hulself te sien. Nella beskryf haar gevoel as 'n roos wat met "Doom" gespuit is en wat nie daardeur vernietig is nie, maar verlep. Die roos het gelukkig sterk, innerlike krag en sap om weer 'n nuwe pragtige roosknop voort te bring. Die roos sal weer oopgaan en selfs mooier as voorheen wees.

By navraag wat haar daarin gehelp het om die probleem die hoof te bied, het haar kosbare vriendin uit haar graad een dae die krediet gekry. Sy was van die misbruik bewus en het haar ondersteuning gebied. Dit het onwillekeurig die beeld van die Roos van Saron, wat ook aan die kruis verwelk was, maar wat met sy aroma van oorwinning oor die sonde, dood en hel, weer 'n nuwe knop voortgebring het, voor die gees geroep.

Lena het saamgestem dat dit slegs haar Godsdiensonderwyseres was wat omgegee en verstaan het. Na gesprekke met haar, kon sy weer voortgaan.

By navraag of die gesprekke van hulp is, het albei gesê dat hulle gretig na die volgende gesprek uitsien. Hulle kon insien dat die misbruik vervreemding en 'n lewe vol verwyte en ongelukkigheid tot gevolg gehad het. Lena se opmerking het dit bevestig: "Om te dink dat ek en Nella nie eenkeer hierdie week baklei het nie, dis wonderlik!"

Die mishandelde kind beleef dikwels 'n gevoel van vervreemding van sy gesin en dat hy of sy nie langer op liefde kan aanspraak maak nie. Onsuksesvolle verhoudings en onsekerheid hoe om lief te hê, spruit hieruit voort. 'n Gevoel van mislukking en minderwaardigheid, kom in die narratiewe na vore.

Die narratiewe terapie help die gespreksgenoot om 'n alternatiewe en selfgekose storie te begin skrywe. Dikwels is 'n gespreksgenoot wat misbruik is, reeds met so 'n storie besig, maar die waarde daarvan word gering geskat of nie herken nie. In die terapie word dus op "die nuwe storie" gefokus. Tydens die dekonstruksie van die dominante storie, slaag die slagoffer daarin om die "prepackaged meaning" te dekonstrueer en nuwe, persoonlike en relevante betekenis uit die data te vorm. Dit is die begin van 'n konstruksieproses van 'n nuwe konteks waarin die slagoffer al meer outoriteit het.

'n Mens beleef vrees, angs en depressie as dit die dominante storie in jou lewe is. Die slagoffer besluit self of angs, depressie en vrees sy of haar lewe beheer en of hulle self in beheer gaan wees.

Dit wat die probleem 'n persoon laat dink, voel en doen, is gewoonlik die simptome wat in diagnostiese handboeke beskryf word. Die terapeut en gespreksgenoot ontdek al die maniere waarop die probleem met die gespreksgenoot inmeng om sodoende alle pogings om met sy of haar lewe na goeddunke voort te gaan, te kelder.

Die slagoffer begin maniere raaksien om byvoorbeeld angs hok te slaan. Die persoon begin raaksien wat angs doen, dat dit soms skielik verskyn en herken ook kere toe hy of sy baie swak in die teenwoordigheid van angs was.

Die begin van 'n nuwe storie begin met die doelbewuste hantering van die probleem. In die nuwe verhaal is angs nie meer 'n vriend en 'n reisgenoot nie. Dit is iemand wat jou lewe vir jou wil leef en jou wil verwoes. Angs kan 'n persoon se lewe verwoes, maar nie die persoon nie. Die slagoffer kom by die punt waar die nuwe verhaal feestelik gevier en gedeel word. Briewe kan tussen die gespreksgenoot en terapeut geskryf word, sertifikate kan gemaak word, vierings kan gehou word en reflekerende spanne kan gebruik word. Dit word al makliker om jou oorwinning en nuwe verhaal met ander mense te deel.

6.3 Dominante verhale

Die dominante verhaal van 'n bepaalde kultuur, laat mense probleme as iets persoonliks, waarvoor die individu verantwoordelik is, sien. Wanneer 'n persoon dan 'n probleem het, word dit as 'n negatiewe refleksie op sy karakter, natuur en waardigheid ervaar. Die persoon en die probleem is dan een en dieselfde.

White & Denborough (1998:3) stel dit so: "If you see yourself as the problem, there's not much you can do except maybe act against yourself." Deur eksternalisering word die gevolge en invloed van probleme ontbloot en die moontlikheid word om in 'n ander verhouding met die probleem te staan, word geskep (White & Denborough 1998:4). Die probleem kry dit reg om 'n mens te isoleer, 'n mens se menswaardigheid te ondergrawe en so die mens se lewe te beheer.

Wanneer die nuwe verhaal uit die kere wat 'n persoon in staat was om die probleem te weerstaan, begin groei, word alles opgeteken. Dit bevestig oorwinning en moed en help die persoon tydens 'n krisis of wanner die probleem weer 'n aanval loods.

“Moving from dominant stories about one’s life to preferred stories is like making a journey from one identity to another” (White & Denborough 1998:8). Rituele as merkers kan baie op die vorderingspad beteken. Rituele dui die einde van 'n ou pad en die begin van goeie tye aan.

Die groter gemeenskap is baie belangrik as medekonstrueerders van die nuwe verhaal. “In the process the dominant beliefs and ways of being in our culture are challenged and questioned” (White & Denborough 1998:14).

White (1998:17) het 'n metafoor ontwikkel wat hy die “saying hallo again” metafoor noem. Alhoewel hy die metafoor spesifiek vir mense wat geliefdes verloor het en rouSMART ervaar, ontwikkel het, meld hy in dieselfde artikel dat dit net so effektief, vir mishandelde kinders, gebruik kan word.

As a result of such abuse, these children usually relate to their self with hate, and go about doing their best to fail, often mutilating their own lives and futures through destructive behaviour (White 1998:25).

White probeer so gou moontlik “unique outcomes” identifiseer deur middel van volwassenes wat in 'n positiewe verhouding met die kind staan en 'n bron van hulp was of is. Vrae wat die alternatiewe kennis van die self met die “unique outcomes” assosieer, word dan gevra.

White (1998:26) noem 'n aantal vrae:

- Wat het jou onderwyser in jou raakgesien waarvoor die oortreder blind was?

- Wat het jou onderwyser van jou geweet, wat jy van jouself weet ?
- As die oortreder nie so blind vir hierdie feite was nie en jou as persoon geken het, watter verskil sou dit aan sy houding teenoor jou gemaak het?

Kinders wat emosioneel en fisies mishandel is, ervaar en beleef 'n baie negatiewe en verwerplike ingesteldheid teenoor hulleself. Hierdie selfverwerping is 'n uitvloeisel van die verwerping deur volwassenes (White 1998:26). Die kere wat die persoon in staat was om homself te aanvaar, moet ontdek word. White (1998:27) noem weer 'n aantal vrae:

- As jy nou na jouself deur die oë van daardie tienjarige seun kyk, wat sal hy in jou sien, wat hy regtig sal waardeer?
- Wat van jou ontwikkeling as persoon, sal vir hom baie belangrik wees?
- Sal hy jou aanmoedig om iemand anders te wees, of sal hy van jou hou net soos jy is?
- Hoekom sou hy van jou as 'n ouer gehou het?
- Watter verskil sou dit aan sy lewe gemaak het, as hy jou as 'n ouer gehad het?

Persone kry dit reg om deur die "saying hallo" metafoor 'n nuwe verhouding met hulself te begin. Hulle aanvaar hulself makliker en hanteer hulself met meer vriendelikheid en liefdevolle omgee.

Any metaphor is only helpful to the extent that it recognizes, and facilitates the expression of, this uniqueness, and doesn't subject persons to normative specifications (White 1998:28).

Soveel kinders wat mishandel is, begin 'n dominante, patologiese storie oor hulself vorm. In hierdie storie sien hul hulself as beskadig, vuil en anders as "normale" mense.

Kamsler (1998:53) skryf in 'n treffende artikel "Her-story in the making", hoe sy vanuit 'n kontekstuele interaksionele perspektief na seksuele misbruik kyk:

- Seksuele misbruik, sal aanvanklik veroorsaak dat die kind oorweldigende en verwarrende gevoelens ervaar. Dit beïnvloed die siening van die persoon in so 'n mate, dat hulle hulself beskuldig vir die gebeure en hulself as sleg en vuil sien. Dit word op 'n subtiele wyse deur die oortreder aangemoedig en versterk deur die geheimhouding van die mishandeling te beklemtoon. Dit word die dominante verhaal: geheimhouding, selfbeskuldiging en selfhaat.
- Met hierdie lewensverhaal reageer die mishandelde kind dan ook teenoor gesinslede en andere, omdat sy as "naughty" en "disturbed" beskou word, vanweë seksueel uitspattige optrede, aggressie of wisselende emosies. Die gesin se reaksie op hierdie gedrag is óf straf, óf professionele hulp. Intussen mag die mishandeling voortduur. "All of these interactions serve to reinforce
 - the patterns of behaviour around secrecy, and
 - the beliefs the child is developing about herself,—e.g. "I'm no good." (Kamsler 1998:53).
- Wanneer die seksuele misbruik bekend word en die kind word nie geglo nie, sal die gedrag en oortuigings vererger. As die kind geglo word, sal dit heelwat veranderinge in die interaksie voorkom en nuwe interaksionele patrone, wat die geheimhouding en selfbeskuldiging uitdaag, sal na vore tree.
- As bekendmaking nie plaasvind nie, of die kind word nie geglo nie, sal hy of sy verder deur geheime en selfskuld geteister en in die volwasse lewe as 'n "damaged person" geëtiketteer word.

Die dominante storie, waarvan die oortreder die outeur is, beïnvloed die storie van die slagoffer op die volgende wyse (Kamsler 1998:55):

- Die oortreder dra die boodskap oor dat die slagoffer verantwoordelik is vir wat gebeur het: "Jy het my verlei, of uitlokkend aangetrek!" Die oortreder neem nie verantwoordelikheid vir die daede nie. Die sosiale konteks versterk hierdie boodskap nog meer, omdat die persepsie bestaan dat net slegte meisies verkrag word en daarvoor gevra het. So ontwikkel die slagoffer se storie: gevul met selfhaat en selfbeskuldiging.
- Geheimhouding word so sterk deur die oortreder beklemtoon, dat die slagoffer van die gesinslede geïsoleer word. Isolاسie en verwarring is nuwe-effekte van geheimhouding. Die oortreder het die mag om 'n realiteit vir die mishandeling te skep. Hy gebruik uitdrukkings soos die volgende:
 - "Alle vaders doen dit."
 - "Ek doen dit omdat ek vir jou baie lief is."
 - "Jy dit sal geniet!"
 - "Dit is net ons geheimpie."

So word die oortreder se daede geregverdig en die slagoffer se gebrek aan selfvertroue bevorder.

- Die interaksie tussen slagoffer en oortreder, gee die slagoffer 'n gevoel van verantwoordelikheid teenoor ander. Die oortreder kan dalk dreig dat hy weggestuur sal word as die oortreding aan die lig kom, of dat die slagoffer se ma 'n ineenstorting sal kry indien sy uitvind. Dikwels word die slagoffer met die gedagte dat net hy of sy die oortreder verstaan, gepaai.

Ander se belange word voorop geplaas en die slagoffer se eie belange, behoeftes en emosies word geensins in aanmerking geneem nie ... “and this may become an habitual pattern in her story about relationships” (Kamsler 1998:56).

- Die verskillende maniere waarop die oortreder beheer oor die kind uitoefen ten einde sy eie behoeftes te bly bevredig, mag later gewoontereaksies van vrees en angs in intieme verhoudings vestig. Vrees speel 'n prominente rol in stories wat slagoffers van hulself vertel. *Die slagoffer word intens deur 'n aantal voorskrifte hoe om te voel, dink en besluit, beïnvloed.*

Een van hierdie voorskrifte kom uit 'n patriargale gesinskultuur waar die vrou 'n kragtelose, onderdanige en pligsgetroue rol moes vervul. “The child’s interactions with the perpetrator can be described as ‘intensive training’ for her in fitting with the stereotypical submissive female role” (Kamsler 1998:56).

Wanneer hierdie oortredervoorskrifte geleef word, fokus die kind net op die probleemstorie. Die potensiaal om suksesvol te wees, realiseer nie. 'n Probleemstorie het dan 'n verlede en 'n toekoms wat geen ruimte vir 'n alternatiewe storie laat nie. Hierdie alternatiewe storie gaan oor geleenthede waar die persoon in staat was om 'n beheer oor die probleem uit te oefen (Kamsler 1998:59). Deur die lens van die dominante storie, word betekenis aan ervaringe gegee. Kamsler (1998:59–60) gee die mooi voorbeeld van 'n dominante verhaal wat die slagoffer in so 'n mate beperk dat toegang tot eie bronne en krag aan bande gelê word:

A woman called Alice was referred to me—she was having persistent nightmares, was very concerned that she found it hard to sustain relationships with men, and saw herself as being irrational and disturbed. She said she had been sexually abused over six years by her grandfather when she was a child, and had been physically and emotionally abused by her mother, father and stepmother. She believed that she was a 'mess' and although she thought this was to do with her past experiences, she had accepted family members' views of her as being emotionally disturbed. In her own words, 'I'm fucked'. She seemed to have the view that she was a damaged person who was possibly beyond repair. This story prevailed her descriptions of herself so strongly that she was initially unable to identify any information about herself which deviated from the view that she was a 'mess'. She persistently blamed herself for her situation and put herself down—in her own words, 'I had a total belief that I was a difficult and unlovable person'. This story was reinforced in her interactions with all family members who responded to her distress by rejection or withdrawal, and this seemed to lead her experiencing increased distress which would lead to them seeing her as more disturbed, and so on. This story was also perpetuated in her experience of interactions in other significant relationships throughout her life.

Kamsler (1998:60) sluit by White (1986) en Munro (1988) aan as sy van "double description" in terapie praat. Die terapeut werk met die gespreksgenoot saam ten einde soveel moontlike beskrywings van gebeure te ontwikkel wat "nuus-met-'n-verskil" teweeg sal bring.

Die doel hiervan is om die hoeveelheid beperkinge wat die gespreksgenoot ervaar, uit te daag—spesifiek die beperkende geloof rakende patriargale en psigiatrisse voorskrifte. “It seems to me that restraints are the beliefs and patterns of interaction that support the dominant story” (Kamsler 1998:61). Sy gaan verder en sê:

The goal of therapy is to invite clients to access aspects of their experience of themselves which have been edited out of dominant story (Kamsler 1998:61).

Therapy may be seen as an opportunity to address restraints or dominant stories, through the therapist assisting the woman to generate double descriptions or alternative stories; this allows the woman a chance to re-tell her story about herself (Kamsler 1998:73).

In die meeste literatuur word die gespreksgenoot deur ‘n intrapsigiese lens beskou. Die groter konteks word dikwels nie verreken nie. (Kamsler 1998:57) bevestig dit:

A consideration of the significance of her experience of interactions with the perpetrator in the development of problems, together with the influence of ideas from the broader social context, is entirely left out in many articles and books.

6.4 Eksternalisering

Die hele konsep van eksternalisering van probleme is deur Michael White (White & Epston 1990) in gesinsterapie begin. Die is ‘n bepaalde blik op probleme en die wyse waarop mense in verhouding met die probleme staan. Mense sien hulself so maklik as die probleem, wat veroorsaak dat hulle hulpeloos voel om enige aksie te neem.

Dikwels word die negatiewe gevolge van probleme vir mislukte verhoudings blameer. In omstandighede wanneer mense juis na aan mekaar behoort te voel, word verwydering ervaar. Eksternalisering fokus nie op probleme in mense of in verhoudings nie. Dit laat mense toe om hulself van probleme wat hul lewe beïnvloed, te isoleer. "Once a problem is seen as separate from the identity of a person or from the identity of a significant relationship, the person is in a position to take new action" (White 1998:219).

Wanneer 'n mishandelde kind die probleem eksternaliseer, is die kind nie meer die probleem nie. Wanneer die probleem as die probleem gesien word, word die mishandeling as iets wat die kind uitnoui om te dink, te voel en sekere dinge te doen, gesien.

Michael White (White & Epston 1990:39–40) sê die volgende oor eksternalisering:

I have found the externalization of the problem to be helpful in their struggle with problems. Consequently, I have concluded that, among other things, this practice:

- Decreases unproductive conflict between persons, including those disputes over who is responsible for the problem;
- Undermines the sense of failure that has developed for many persons in response to the continuing existence of the problem despite their attempts to resolve it'
- Paves the way for persons to cooperate with each other, to unite in a struggle against the problem, and to escape its influence in their lives and relationships;

- Opens up new possibilities for persons to take action to retrieve their lives and relationships from the problem and its influence;
- Frees persons to take a lighter, more effective, and less stressed approach to “deadly serious” problems; and
- Presents options for dialogue, rather than monologue, about the problem.

Within the context of the practices associated with the externalizing of the problems, neither the person nor the relationship between the persons is the problem. Rather the problem becomes the problem, and then the person’s relationship with the problem becomes the problem.

In die proses van eksternalisering, het die slagoffer ‘n karakter in sy of haar storie met wie saamgewerk of teen baklei kan word. As die probleem ‘n karakter geword het, hanteer die slagoffer dit net soos enige ander karakter in sy of haar lewe. Daar kan met die karakter gepraat word of in ‘n verhouding wat gemaklik en aanvaarbaar is, gestaan word.

Die slagoffer en die probleem is lewendig, aktief, veranderlik en dinamies. Sodoende neem die slagoffer lewensbeheer en word ander nie meer blameer nie. Nou kan gekies word watter storie geleef wil word. “In a world where reality is socially constructed, her preferred story will contain elements authored by others and elements authored by herself” (White & Epston 1996:12).

Eksternalisering van die probleem het tot gevolg dat die negatiewe gevolge van diagnoses en etikettering hokgeslaan word. Dit is veral by kindermishandeling relevant, omdat daar 'n tradisie van patologisering en etikettering bestaan het. "The labelling process encourages conversation in term of diagnosis. This supports the view that the problem is the woman herself, and reinforces self-blame and guilt." (Kamsler 1998:61). Die oomblik as 'n persoon hom- of haarself los van die gevolge van etikettering en simptome begin sien, ontstaan 'n alternatiewe storie, wat daarop fokus dat die persoon soms in staat was om die probleem die hoof te bied. "Once the problem has been externalized, the dominant pathologising story which the woman tells about herself is externalized" (Kamsler 1998:62).

Deur die gespreksgenoot se interaksie met andere, is die uitwerking van die probleem hokgeslaan! As seksuele misbruik byvoorbeeld nie in konteks geplaas word nie, behou die probleem sy uitwerking op die slagoffer en bly voortbestaan. Veral die interaksie met die oortreder moet volledig verreken word.

... to assist the woman to locate her experience in the context of family interactions, including the relationship with the perpetrator. It also allows her to locate her experience in terms of the broader socio-political context (Kamsler 1998:65).

Die openbaarmaking van mishandeling, is 'n direkte aanval op geheimhouding en is ook 'n unieke uitkoms. "It is crucial that a thorough exploration of the first category of questions, about the dominant story, is entered into before unique outcome questions are introduced" (Kamsler 1998:63). Van die vrae om die alternatiewe storie te konstrueer, is:

- What difference has this made to your experience of yourself?
- What does this tell you about yourself that you didn't realise before?

Daar word geleentheid vir die persoon geskep om die probleem die hoof te bied en om die verhouding met die probleem in 'n ander lig te sien. Die probleem word gepersonifiseer en 'n bepaalde identiteit gegee. Mense word uitgenooi om te herbesin oor hul *verhouding met die probleem* en dit te verander.

Mense moet tot die besef kom dat probleme baie arrogant en grootpraterig kan wees. Die terapeut wil nie skielik alles verander nie, maar wil die ontwikkeling, identiteit en lewe van die probleem onder die soeklig plaas.

Die verskillende terreine wat White (1998:221) voorstel ten einde die suksesse van die probleem aan die orde te stel, is:

- vrae oor die probleem se invloed op die verskillende areas van die persoon se lewe; verhoudings met ander; invloed op die persoon se gevoelens en gedagtes; die uitwerking op die storie van die persoon—wie hy is en hoe die probleem die persoon sy lewe laat leef het;
- vrae oor die strategieë, tegnieke, bedrieërye en slim plannetjies wat die probleem aangewend het ten einde oorhand oor die persoon se lewe te kry;
- vrae oor die kragtige wyses waarop die probleem die outoriteit oor die persoon se lewe behou het;
- vrae oor die probleem se doelwitte ten einde die persoon te domineer en die drome wat die probleem vir die persoon se lewe het;
- vrae oor wie met die probleem saamspan, asook die verskillende kragte wat saamspeel;
- vrae oor die planne wat die probleem het as sy dominansie bedreig word.

White (1998:222) gee ook 'n aantal terreine wat oor mislukkings van die probleem ondervra moet word:

- terreine van die persoon se lewe waarin sy invloed het, ongeag die pogings van die probleem om die persoon heeltemal te besit;
- die teenaanvalle ten opsigte van tegnieke en strategieë wat die persoon suksesvol uitgevoer het om die probleem se pogings om die oorhand te kry, te kelder;
- die kwaliteite, kennis en vaardighede van die persoon wat die probleem hoofbrekens besorg het.
- die self-praat, doelwitte en *commitments* van die persoon om die probleem se dominerende pogings uit te daag;
- vrae oor die wat die persoon gelei het om die probleem se dominerende pogings uit te daag;
- vrae oor wie die persoon bystaan (vriende, familie, onderwysers, terapeute) en die rol wat hulle gespeel het in die afwysing van die probleem se wense en begeertes;
- vrae oor die opsies wat vir die persoon beskikbaar is om voordeel uit die probleem se swakhede te trek en gebiede van haar eie lewe terug te neem.

Nadat die suksesse en mislukkings van die probleem belig is, word daar gesamentlik aksievoorstelle, wat die invloed van die probleem in die persoon se lewe sal ondermyn, gemaak.

Terapeute het die verantwoordelikheid om nie deel van die dominant kulturele praktyke te word nie. Die terapeut moet ook daarteen waak om die dominante kultuur voort te sit, veral as dit by *vrouens en kinders in die samelewing* kom. 'n Kind kan maklik as die probleem geëtiketteer word en die terapeut kan pogings aanwend om die kind te rehabiliteer (Morgan 1999:13). Kinders het volgens Morgan (1999:13) die volgende uitwerking op die terapeut: "They assist me to be calm, curious, respectful and methodical in my approach to questions."

Die verhale van kinders het my oortuig dat hulle hulle eie dilemmas kan oplos en het my vrygemaak in die wete dat ek nie nodig het om oor al die antwoorde te beskik ten einde mense te help nie. Morgan (1999:14) sê: "They remind me of the resources, skills and talents that become more available to people when they are invited into re-authoring conversations."

6.5 Die verhale van gesinne waarin fisiese mishandeling voorkom

Terapeutiese sessies met kinders, het herhaaldelik aan my die belangrikheid van die narratiewe benadering getoon en derhalwe sluit ek by Morgan (1999) se interessante artikel *Once upon a time...Narrative Therapy with children and their families* aan. Hierin word my eie ervaringe bevestig.

Die terapeut hoef nie met antwoorde gereed te sit nie, want die antwoorde op die probleme is reeds in die alternatiewe lewens storie geleë. "I was looking out for the 'unique outcomes' to provide the doorway into these subplots" (Morgan 1999:12). Die "...non-expert position and exploring unique outcomes..." (Morgan 1999:12) is prakties en van groot hulp.

Die ryke beskrywing van die alternatiewe storie in mense se lewens moet gefasiliteer en uitgebou word. Dit bly belangrik om die dominant kulturele praktyke te dekonstrueer. Hierdie dominante stories het die potensiaal om mense se lewens kragdadig te vorm.

Kinders wat mishandel word, het dikwels die siening dat hulle onbevoeg is en altyd 'n slagoffer van die gebeure sal bly. Hierdie siening moet uitgedaag word (Carey 1999:109). Carey (1999:112) gaan voort en beskryf die sukses wat sy in die groephantering van ouers en kinders wat geweld ervaar het, gehad het. Sy het van 'n kantoorterapiesituasie wegbeweeg, veral omdat kinders en jongmense dit as "rehabilitasie" en dat die probleem binne hulle geleë is, ervaar. Sy het die groep vir 'n paar dae veld toe geneem:

The context of a gathering for mothers and their children seems to offer the potential for the reclaiming of relationships (Carey 1999:112).

Die moeders gaan gebuk onder hul verhouding met die uitwerking van geweld op hulle lewens, verhoudings en die verstaan van hulleself. Kwessies wat dikwels voorkom, soos isolasie, selfblamering, mag en beheer, word geëksternaliseer. Die wyse waarop mense daarin geslaag het om hulle teen die gevolge van geweld te verweer, word die begin van alternatiewe stories.

Karel en Tessa (Gesin B) het 'n afspraak gemaak en as gesin my kom sien. 'n Mens kon gou agterkom dat elke gesinslid baie versigtig is om te praat. Tessa het begin en vertel van die slanery wat oor 'n lang tydperk kom. Dit kon nie so aanhou nie. Ek het gevra dat die gesin saam met my na 'n naam vir die probleem moes soek.

"Wat dink julle is die probleem wat dit regkry om julle ongelukkig en vol spanning te laat?" Hulle het die geleentheid gebruik om die noodstorie te vertel en konsensus oor die naam van die probleem, naamlik vrees, bereik.

Karel het vertel dat vrees dit regkry om sy greep op sy gesin te verloor en hom daartoe dryf om sy gesag deur slanery af te dwing. Hy word so kwaad dat hy sy humeur verloor en dinge doen waaroor hy later skaam voel.

"Wat kry vrees nog in jou lewe reg, Karel?"

"Ek belewe vrees so, dat ek nie meer die man, die pa in my huis is nie." Hoekom so?

"Ek het reeds my pa op 'n vroeë ouderdom verloor en ek vrees om te misluk."

Tessa het Karel in die rede geval en vertel van die keer toe sy ook deur vrees gedryf is en Pierre byna doodgeslaan het. Ek het haar aangepor om te vertel. Sy het in detail vertel hoe sy 'n paar jaar gelede, op Pierre afgekom het toe hy sy sussies gemolesteer het. Alles het soos 'n kaarte huis inmekaar gestort. "My man slaan my en die kinders en nou lol Pierre met sy sussies..." Binne hierdie konteks van wanbalans (tussen ouers en kinders) word enige optrede van die ouer as 'n reg beskou, tot nadeel van die kinders.

Ek het die kinders uitgevra oor wat vrees aan hulle doen. Hulle het gesê hulle voel nie welkom in hulle ouerhuis nie en dat alles hulle skuld is. Vrees het hulle baie skuldig laat voel, want pa Karel het baie keer gesê dat hy wonder waar hulle sonder hom en sy geld sou wees.

Die gesin het dit reggekry om deur die probleem 'n naam te gee, die probleem te eksternaliseer. Hierdie gesin het bevestig dat vrees die geheim van gesinsgeweld instand gehou word. Al die gesinslede het saamgewerk om die probleem toe te laat om hulle toekomsverhaal te verduister.

Die kinders het nog nooit met iemand oor die probleem gepraat nie, omdat hulle bang vir verwerping en skande was. Hulle wou ook nie hulle ouers seermaak nie. Die seun het gesê dat dit 'n "catch 22" situasie is en hy dat magteloos gevoel het.

By die volgende afspraak is die genogram geteken en is hulle interpretasie daarvan bespreek. (Kyk bylaag A). Dat Karel nie 'n eie pafiguur gehad het nie en in baie opsigte self soos 'n mislukking gevoel het, het hom tot woedeuitbarstings gedring. Karel is groot en sterk en het sy mag en ouerposisie gebruik om hierdie woedeuitbarstings op sy kinders te wreek. Die baie swak verhouding tussen Karel en Pierre het die "afwesige pa" in Pierre se lewe voortgesit.

Op die vraag hoe Pierre dit al reggekry het om vrees die hoof te bied, het hy soos volg geantwoord: "Ek en my pa het op 'n keer iets saamgedoen. Ons is lief vir kamp en ek het alles saam met hom gedoen en 'n ander pa gesien!"

“My pa het ook saam met my my eie kar begin afskuur en oorspuit. Dit was lekker om saam met hom net te lag en te werk.”

Pierre het besef dat vrees sy lewe verlam het, maar hy het ook besef dat hy nie deur vrees verwoes sal word nie. Pierre het dit al reggekry om vrees die hoof te bied en so in 'n ander verhouding met die probleem te staan. Dit was 'n unieke uitkoms (unique outcome). Hy het dit ook reggekry om nie meer met sy sussies te lol nie.

Die kere toe Pierre beter met sy pa oor die weg gekom het, het hy ook beter oor homself gevoel. Pierre het probeer om te misluk, sy sussies te molesteer en deur dekonstruktiewe gedrag, sin aan die fisiese mishandeling te gee. Hierdie negatiewe gevoelens het aanleiding tot 'n dominante, patologiese storie oor homself gegee. Die dominante verhaal van kinders wat op die een of ander manier mishandel is, dra die etiket: “damaged person” en “altyd 'n slagoffer”.

Carey (1999:114–115) beskryf 'n geval van fisiese mishandeling waarmee sy gewerk het. Dylan was agt en het verskeie ervarings van fisiese mishandeling, teen hom en sy ma beleef. Hy is as gevolg van wangedrag, by pleegouers geplaas. Sy ma Karen, was verlig om Dylan op 'n uitstappie, deur Carey gereël, te kon saamneem. Moeders worstel met die gemis aan hul kinders terwyl dié in pleegsorg is. Hulle mis die ontwikkeling en suksesse van die alternatiewe storie.

Die kamp was so ingerig dat dit jongmense kon akkommodeer. Dylan wou graag fietsry bemeester en daar was verskeie fietse en roetes beskikbaar. Dylan het afgeval, opgeklim en weer gery, totdat hy die kuns bemeester het. Karen was so trots op Dylan en dankbaar om in hierdie sukses te kon deel.

Hierdie gebeurtenis was 'n sinvolle aanknopingspunt om Dylan se pogings tot gedragbeheer, te beskryf. “Dylan identified qualities and beliefs such as ‘sticking at it’, ‘patience’, ‘keeping temper away’, and ‘telling myself I could do it’ (Carey 1999:115). Dit het Dylan gehelp om weg te breek van gedrag wat 'n houvas op sy lewe gehad het.

By al die byeenkomste is dit beklemtoon dat daar standpunt teen fisiese mishandeling ingeneem moet word.

Carey (1999:116) vertel van 'n ander geleentheid toe seuns gevra is om in die veld na 'n voorwerp, wat iets van hulself uitbeeld, te soek. Heelwat kinders het klippe opgetel, met die boodskap: "I can be strong like a rock" (Carey 1999:117). Die kwaliteit wat beskryf is, is kortliks aan die kind verduidelik, ten opsigte van wanneer dit vir hulle bruikbaar mag wees. In die veilige omgewing waarin die kinders vir drie dae geleef het, het hulle 'n gehoor ervaar wat erkenning aan hulle suksesse en alternatiewe stories gegee het (Carey 1999:118). Die fokus het op die kinders se sterk punte, kennis en vaardighede geval.

Deur die stories van 'n *gehoor* te voorsien, word lewens van die voortgaande uitwerking van fisiese mishandeling bevry. Vertroue in volwassenes word herstel en selfblamering, skuldgevoelens, die gevoel van ek-is-'n-swakkeling en ek-moes-dit-stopgesit-het, word deur eksternalisering kragteloos gemaak.

Hoofstuk 7: Verantwoording en refleksie

7.1 *Terapeutiese optrede en verantwoordelikheid*

Joy (1999:152–154) gee rekenskap van haar werk met kinders en beklemtoon die volgende:

- Die magtige, bevoordeelde volwassene wat kinders mishandel, is volledig vir die mishandeling verantwoordelik.
- 'n Empatiese en intellektuele inleef in die posisie van die kind, is noodsaaklik “...and see the world as they see it at that point in their journey through childhood” (Joy 1999:152). So 'n uitkyk vereis begrip vir die dinamika van die volwassene-kind verhouding:

Leila Berg's perceptive writing illustrates the dilemma faced by adults in trying to honor the experience of children: [A woman] was watching a child build a sandcastle and not succeeding and found herself very surprised that the child didn't lose his temper; almost she decided to help the child. Much later, still thinking about the child's surprising self-control, she suddenly realised that the child wasn't building a sandcastle at all—but that she, the adult, assumed that was what he was doing and therefore he was failing. If we look at the children from the height of the little hill we have captured, they are bound to seem unsuccessful adults. Unfortunately, we have the power to act on our arrogant and mistaken assessment of the situation, and generally do so.

So we hurry on, desperately trying to organise the chaos that is building up in our own untranquil mind, listening only to what the child would mean if he were adult and not to what the child is saying" (Flavel & Francis 1993:159 in Joy 1999:153).

Daar word eers 'n konsultasie met die nie-oortredende ouer/toesighouer(s) gehou, alvorens die gesin by die sessie betrek word. Dit help om die aanvanklike gevoelens van skuld, ongeloof, woede en hartseer te hanteer, sonder om hierdie volwasse emosies en ervarings op die kind te reflekteer (Joy 1999:153).

- Die gevolge van die mishandeling op die kind word binne die konteks van die kind se ervaringswêreld bespreek. Die gebeure, die reaksies van gesinslede, die intervensies van ondersoekspanne en verwagtinge ten opsigte van skoolprestasie, is hier ter sprake.
- Die ontwikkeling van die betekenis van die politiek van seksuele kindermishandeling moet in ag geneem word. Kinders kan dan self die antwoorde op hulle vrae ontdek:
 - Is dit my skuld?
 - Hoekom het dit gebeur?
 - Het ek dit verdien?
 - Was ek die oorsaak?
 - Hoekom het dit met my gebeur?
 - Hoekom het ek stilgebly? (Joy 1999:154).

Kinders moet deur die proses van eksternalisering, afstand van skuld en skaamte kry. Hulle word aangemoedig om hulle ervarings op so 'n manier te deel, dat dit in ooreenstemming met hulle ontwikkelingsvlak is: "...enabling their feelings, ideas and meanings made, to be acknowledged and respected" (Joy 1999:154).

Eensyds moet die kind die geleentheid kry om die erns, verskrikking en verwarring van die gebeure te vertel, maar andersyds moet 'n *gesprek wat met positiewe energie gelaai is, gekonstrueer word.*

- Kindermishandeling verbreek grense en skend privaatheid en vertroue. Dit bemoeilik die verbintenis wat met kinders aangegaan word.

How do we respect personal boundaries that have been violated and disrespected by abusive others, while at the same time open up opportunities for the effects of abuse to be addressed? (Joy 1999:154).

Die verbintenis wat met die kind aangegaan word, is 'n deurlopende deel van die terapeutiese proses. Joy (1999:155) lê swaar klem op hierdie verbintenis:

I regard 'engagement' as a process of building and maintaining a therapeutic relationship, which requires continual attention to details, as is required for the development and maintenance of any caring and respectful relationship.

Eers word daar 'n verbintenis met die kind as individu en dan met mekaar oor die probleem, aangegaan. 'n Vraag wat die kind verwar of deurmekaar maak is: "Is dit my skuld?"

- Kinders word meestal deur mense wat vir hulle lief is, misbruik. As die kind nog nie daarin geslaag het om die probleem te eksternaliseer nie en nog met selfhaat en selfblaming worstel, moet die terapeut baie sensitief wees. Dis 'n kwessie van konflik tussen haat en liefde.

Joy (1999:160) noem die voorbeeld van Simone. Sy is gevra hoe sy sal voel as sy moet ontdek dat sy nie skuld aan die mishandeling het nie. Sy het onomwonde geantwoord dat sy haar pa sal haat.

Joy het toe nie daarop ingegaan nie, maar eerder op die positiewe in die gesin en haar pa gefokus. "In this context she was able to include some descriptions of what she didn't like about her father" (Joy 1999:161). Die gesprek het eerder die klem op gedrag as persoonlike kwaliteit laat val.

Hoe meer die kind in staat is om tussen haar pa as persoon, en sy negatiewe gedrag teenoor haar, te onderskei, hoe veiliger sal sy voel om haar gevoelens ten opsigte van die mishandeling uit te druk.

'n Gevoel van skaamte ontwikkel uit die kind se persepsie dat sy vir die misbruik verantwoordelik is, vanweë 'n onvermoë om dit te voorkom. Die gevoel ontstaan dus dat sy dit verdien. Hierdie skaamtegevoel kweek en voed weer die oortuiging dat sy niks werd is nie. Dit lei tot minagting van die self en 'n walging in die misbruikte dele van haar liggaam. "Shame needs to be addressed in the context of the politics of abuse" (Joy 1999:162).

Joy (1999:162) vertel van Teresa (tien jaar), wat seksueel deur haar pa en broer mishandel is. Alhoewel Teresa haar op baie maniere probeer beveilig en van die probleem probeer ontsnap het, het dit vir haar gevoel of sy in 'n web vasgevang is en nie kan loskom nie. Teresa is aangemoedig om te vertel wat haar storie oor haarself en hulle wat haar misbruik het, inhou.

Sy het op 'n witbord 'n gedetailleerde uiteensetting gegee en met gekleurde penne, dit omkring wat haar toekom en dit wat aan haar pa en broer behoort. Dit wat haar toekom, was die volgende:

- 'n klein mensie wat baie moed, te midde van vrees en verwarring, aan die dag moes lê;
- slim planne wat haar in staat gestel het om insidente van mishandeling vry te spring;
- dade van weerstand wat baie moed en beslistheid gevra het; en

- haar afkeur aan die mishandeling.

Die volgende, wat aan haar broer en pa behoort het, is omkring:

- wanbalans ten opsigte van mag;
- misbruik van mag;
- veragtelike idees;
- afskuwelike dade;
- afknouery;
- geweld;

Hierdie proses het Teresa gehelp om haarself van die mishandeling te distansieer. "It was safe therefore to invite her to begin to take a position about the abuse by applying her own values and making judgements" (Joy 1999:163).

'n Baie belangrike saak wat elke pastor moet onthou, is dat die openbaarmaking van seksuele mishandeling soveel aksies, reaksies en beskuldigings tot gevolg het, dat dit die aandag van die probleem kan aftrek. 'n Duidelike prentjie van die oortreder en die uitwerking van die oortreding op die hele gesin en uitgebreide familie, mag nie uit die oog verloor word nie.

Joy (1999:168) beklemtoon dat mishandeling 'n keuse ten opsigte van houdings en waardes is, eerder as wat dit iets met die ander persoon te doen het. Die drie belangrike waardes wat Joy (1999:168) noem, is *respek*, *verantwoordelikheid* en *beskerming* teenoor iemand anders. Iemand wat mishandel, tree sonder respek op, is onverantwoordelik en buit iemand anders uit.

Children are never passive in the face of abuse. They put enormous effort into making meaning of what is happening to them and deciding what action to take as a response. It is important that their stories of courage, determination, resistance, innovation, and concern for others, are elevated and celebrated as acts of heroism” (Joy 1999:169).

7.2 Navorsingsevaluering en refleksies






- Dit is en bly 'n geweldige ervaring om met kinders in gesprek te tree. Kinders is goeie leermeesters. Hulle leer ons dat volwassenes dikwels van hulle verwag om hulle eie behoeftes laaste te stel. Dit word bevestig deur hulle neiging om mishandeling geheim te hou en die verantwoordelikheid self te probeer dra. “Sadly, their efforts to live up to adult expectations are frequently overlooked or unappreciated” (Joy 1999:169). Ek onderskryf Joy se siening en ek leef in 'n kultuur wat die behoeftes en ervaring van volwassenes bo dié van kinders uitlig. Hierdie feit moet deur pastors verreken word.
- Kinders is altyd bereid om te vergewe en 'n mens nog 'n kans te gee. Hulle nooi jou uit om blind vir die bevoordeelde magsgposisie van 'n volwassene te wees, net sodat jy hulle kinderwêreld kan betree en in hulle skoene kan staan.
- Ek het die eksternaliseringsgesprekke van White en Freedman & Combs, effektief in terapie met kinders gevind. Joy (1999:170) stel dit soos volg:

It has the benefit of facilitating an active partnership between the child and therapist, whilst making manageable the complicated task of deconstructing the politics of abuse, to address feelings of responsibility and shame.

Die benadering van Müller gee aan die narratiewe 'n pastorale dimensie. Die waarde wat die kind en gesin by God geniet, mag nooit uit die oog verloor word nie.

Die magswanbalans van mishandeling mag nooit onderskat word nie. In Joy (1999:170–171), wys 'n kind dit mooi uit. Dit word woordeliks weergegee om nie die essensie daarvan verlore te laat gaan nie.

She used it loudly and clearly to describe, in her own unique way, her experience of the power imbalances. This helped me understand, in a new way, some of what it is like for a child to find themselves tricked and then trapped in a sexually abusive situation.

Before the abuse my brain was running happily.	
When the abuse was happening my brain was very worried. I couldn't think.	
Their brains were travelling easy.	
After the abuse my brain was confused and afraid.	
Now, my brain travels happily for a while and then it gets a bit confused. This makes me sad. I want to get rid of all their dirty tricks, and I'm going to too. (and she did!)	

7.2.1 Dit wat my sal bybly

Die volgende opmerkings is van belang vir terapeute wat met kinders en hul gesinne werk (Morgan 1999:231–232):

- **Magsverhoudings tussen volwassenes en kinders:** Die inherente versteurde magsbalans tussen volwassenes en kinders, skep maklik die teëlaarde vir kindermishandeling. Hierdie versteurde magsbalans het negatiewe beheer oor 'n kind se lewe en moet beperk word. Dit sal verdere navorsing verg.
- **Terapie met kinders en volwassenes saam:** Die terapeut sal homself moet kan verantwoord in watter mate die kind se voorkeure, wense en stem in gesprekke saam met die gesin, gehoor behoort te word. Die kind is volledig deel van 'n gesin en moet gehoor en gesien word. Die pastor neem 'n posisie van kalmte, respek en liefde in. Kinders kan hulle eie probleme oplos en dominerende verhale en idees wat hul moonlikhede strem, dekonstrueer.
- **Ek hoef nie die antwoorde te hê nie:** Dis 'n ervaring om nie heelyd in terapie te wonder wat jy as terapeut moet doen nie. Die terapeut hoef nie eens al die antwoorde te hê nie. Morgan (1999:12) verwoord dit so: "I appreciated more fully the idea that the 'answers' to their concerns were already available in the subplots of their lives. I was looking out for the 'unique outcomes' to provide the doorway into these subplots."
- **Die nie-ekspert-posisie en unieke uitkomst:** Al wat die pastor te doen staan is om die ryke beskrywing van die alternatiewe storie te fasiliteer deur dit te identifiseer en meer daaroor uit te vra met 'n gesindheid van belangstelling en omgee. Die gespreksgenoot is die kenner en die pastor is soos 'n wildjagter opsoek na unieke uitkomst.

- **Die dekonstruksie van dominante verhale is belangrik:** Dominante verhale het die potensiaal om mense se lewens kragdadig te beïnvloed en te vorm. “It reminds me to constantly reflect on the question ‘Who owns the problem?’ and examine the dominant cultural practices and ideas that are contributing to this person being referred to me for ‘help’”(Morgan 1999:13). Die terapeut moet daarteen waak om nie dominante verhale in die gesprek te ondersteun nie.
- **Slotgedagte:** Met die inhandiging van hierdie proefskrif wil ek in die woorde van Morgan (1999:14) my belewenis en deernis met mishandelde kinders verwoord:

These stories are special because they remind me that I don't have to know the answers to people's problems to be helpful. They remind me of the resources, skills and talents, that become more available to people when they are invited into re-authoring conversations. Remembering these stories and the knowledge that people are experts in their own lives, adds to a sense of excitement when I meet with people—I'm excited by what I might learn from them and excited by their strengths and abilities. I look forward to them.